

Társadalmi, térbeli és időbeli határok Kübekházán az 1850–1950-es évek házassági anyakönyvei alapján

VASS ERIKA
(Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum)

I. BEVEZETÉS

A kutatás célja és módszere

Életünk során születésünktől egészen halálunkig mind az egyén, mind a közösség szintjén számtalan alkalommal szembesülünk különböző határokkal. Ezek egy részét, mint például megyék határát táblák is jelzik. Ezzel szemben szemmel nem látható határok is átszövik az életünket. Míg a területi határokat térképen jelölik, ez utóbbiak a társadalmi normák által vannak rögzítve, és az adott társadalom tagjai ezek elfogadását viselkedésükkel, szokásaikkal bizonyítják.

A következőkben ezen határtípusok némelyikének alakulását mutatom be a kübekházi házassági anyakönyvek alapján. A helyszín kiválasztásánál az is közrejátszott, hogy a település 1921-től, a trianoni békeszerződést követő évtől a magyar–jugoszláv–román hármashatár magyar oldalán fekszik, s így az országhatár szerepével is foglalkozhattam.

A kübekházi anyakönyvek és a határ vizsgálata a Rábén (Jugoszlávia) Juhász Antal vezetésével végzett terepgyakorlat során merült fel bennem. Az ottani szállásunk ugyanis mindössze három háznyira volt a magyar - jugoszláv határtól, s látni lehetett mind a kübekházi, mind az óbébai (Románia) templom tornyát. Ott még talákoztam olyan rábائيakkal, akiknek nagyszülei kübekháziak voltak. Azon az úton éreztem meg először, hogy valaha ez a terület egy egységet alkotott. Ezt az érzésemet 1998-ban a hármashatár romániai oldalán Barna Gábor vezetésével végzett kutatás erősítette meg.

A kutatás megkezdésekor feltételeztem, hogy a házasság mint átmeneti rítus és az életút jelentős állomása magában rejtje az adott társadalom főbb jellemvonásait, rámutat az abban uralkodó normákra, értékekre. Ennek következtében a különböző időpontokban kötött házasságok összehasonlításától azt reméltem, hogy kimutathatók a normákban, vagyis a normák határainak eltolódásában történt változások. Célom az lett, hogy a kübekházi házassági anyakönyvek felhasználása által bemutassam az ehhez az életfordulóhoz kapcsolódó határokat. Ezek alatt a házasulandók életkorát, származási helyét, vallási, társadalmi helyzetét és a házasságkötés időpontját értem.

A házassági anyakönyvek mellett egy kübekházi család történetén keresztül érzékeltetem a különböző határok jelentését. Emellett az is kiderül, hogy a történelmi események, a politikai határok hogyan befolyásolták az egyéni sorsokat.

A kutatási célokat kvantitatív és kvalitatív módszerrel próbáltam elérni. Az előbbi, vagyis az anyakönyvek feldolgozása biztosítja azt, hogy a falu egészéről valós képet adhatok. Az ehhez szükséges mintavételt 1853-mal kezdtem meg, házassági

anyakönyveket ugyanis ettől az évtől vezetnek a településen. Az anyakönyvek feldolgozásához 4 darab 10 éves periódust választottam, melyeken belül a Kübekházaán kötött összes házasságkötést rögzítettem. E periódusok a következők: 1853-62, 1883-92, 1913-22, 1943-52. Azért e felosztás mellett döntöttem, mert egyrészt az így nyert adatokat reprezentatívnak tartom, másrészt pedig tartalmazzák azokat az időszakokat (pl. I. világháborút követő új határok, II. világháború utáni kitelepítések), amelyek kihatással lehetnek a házasságkötések térbeli és etnikai határaitra is. Az első két periódushoz az egyházi anyakönyveket, 1895-től, a polgári anyakönyvezés kezdetétől viszont az utóbbiakat használtam fel.

A kvalitatív módszertől többek között azt reméltem, hogy segítségével nem kell megelégednem a viszonylag szűkszavú anyakönyvi forrásokkal, hanem egy család több generációjának történetén keresztül értelmezni is tudom a házasságkötés személyes motivációit és az azokat előidéző életstratégiákat, melyek a társadalmi határok megőrzésével vagy átlépésével a szintentartást vagy a felemelkedést szolgálják.

A határ szó jelentése

Kutatásom eredményeinek ismertetése előtt szükségesnek tartom a határ szó definiálását.

Számomra e szó többértelműségére Ottlik Géza Iskola a határon¹ című regénye mutatott rá, de különböző jelentéseivel különféle helyzetekben magam is minden nap szembesülök, elég itt csak az újságokra, rádióra gondolni. Az utóbbi időben sokan és sokféleképpen próbálták meghatározni a határ szót. Jelen esetben csupán két, az anyakönyvi elemzéshez nélkülözhetetlen szempont alapján teszem: az egyik a határ kiterjedése, a másik a tárgyi és szimbolikus megjelenítése.

Ahogy az a Magyar Értelmező Kéziszótár² első három pontja is sugallja, a határ valamilyen választóvonalként, végpontként fogható fel. Ennek értelmében a határok bináris struktúra³ szerint különítik el a jelenségeket, melyek vagy az egyik vagy a másik oldalán helyezkedhetnek el a határnak. "... boundaries endowed with the capacity to divide people and whole populations into different geographical, political and economic spheres, boundaries with a *power to impose difference*."⁴ Ám létezik a határoknak egy másfajta felfogása is, mely szerint a határ "köztes tér"⁵, átmeneti rész. Ezt a kettősséget az angol nyelv külön szavakkal jelzi: "While a boundary is a line, the border (or the borderland) should be understood as a zone."⁶

Ezen a ponton szükséges megemlíteni, hogy határ alatt nem csupán az országokat elválasztó részt értem, hanem szimbolikus határokat is. Ennek bemutatására különösen alkalmas Victor Turner elmélete. Ő ugyanis Arnold Van Gennep álláspontjából

¹ Ottlik G. 1983.

² Juhász J. - Szőke I. - O. Nagy G. - Kovalovszky M. (szerk.) 1987, 523-524.

³ Stallybrass, P. – White, A. 1997, 158.

⁴ Thomassen, B. 1996, 37.

⁵ Jeggle, U. 1994, 7.

⁶ Thomassen, B. 1996, 37.

indult ki, miszerint az egyes ember társadalomban betöltött státusának bármiféle változásához átmeneti rítusok (*rites de passage*) kapcsolódnak. Az átmeneti rítusok három szakasza közül a középső a liminális vagy határszakasz. Ennek megnevezése a latin "limen" ('küszöb') szóból származik, amely mutatja a valódi vagy szimbolikus küszöbök nagy fontosságát a rítusok középső szakaszában. A rítus résztvevője köztes állapotba kerül, olyan szimbolikus területen kel át, amelyben az egyénnek nincs teljes értékű státusa, az előbbivel már nem, az újjal pedig még nem rendelkezik. A liminális állapot feladata az egyén felkészítése a *communitas*-ból való részesedésre.⁷

Az átmeneti rítusok feldolgozása túlnőtt volna az anyakönyvek elemzésén. Ám Bálint Sándor alábbi javaslata most is időszerű. Ő így írt a kübekházi gyűjtésekről: „Kálmány szőregi káplán korában alig végzett itt kutatásokat. Nyilván az újonnan települt, vegyesajkú falut még nem tartotta érettnek a gyűjtésre. Juhász Kálmán történeti műveiben csak rövid utalások találhatók a falu népéletére. A szakszerű néprajzi számbavétel, különösen a magyar – német kölcsönhatások felmérése még a jövő feladata.”⁸

Fontos iránya lehetne az elkövetkezendő kutatásnak a kulturális határok vizsgálata. Annak a kulturális készletnek ugyanis, ami bármely időben egy adott népességhez kapcsolódik, túlnyomó része megtalálható a népesség határain túl is.⁹ Éppen ezért ilyen esetekben érdemes lemondani az éles kultúrhatárok kereséséről, s átmeneti sávokat, kontaktzónákat megragadni. Paládi-Kovács Attila felfogása szerint „a kontaktzóna két egymással határos nyelvterület, népterület vagy kulturális terület érintkező övezete, ahol a nyelvi, népi, kulturális kölcsönhatások különösen erősek.”¹⁰

A következőkben néhány példán keresztül szemléltetem a különböző határok összefonódását. A határ szóról először számomra a határon belüliek integritását védő és a határon kívüliekkel történő kicserélődést akadályozó¹¹ politikai határok jutnak eszembe: a térképek a vonalakkal, melyek földrajzilag egységes területeket – illetve azonos kultúrához tartozó embereket – is könnyűszerrel kettévágnak. Ám ha például Szabadkára utazunk, a térképen egy vékony vonallal jelölt határon akár több órát is várakozhatunk, és megtapasztalhatjuk a köztes térnek, jelen esetben a „senki földjének” rejtjelmeit. A határok mellett tehát mindig vannak átjárási lehetőségek is (pl. határátkelőhelyek). Ez a köztes tér olyan átmeneti rész, amely a határok által jön létre, s egyidejűleg híd és lezárt tér.¹² A határ lényegét jól mutatja a küszöb is: elválaszt, de egyidejűleg összeköt. Olyan határ, ami a halottak számára is érvényes. A házközöségbe újonnan felvetteknek – vonatkozik ez a menyasszonyra is – vagy bekerülteknek szintén bizonyos küszöbvel kapcsolatos rítusokat kell végrehajtaniuk, hogy a ház mikrokozmoszát ne zavarják gyanon.¹³

Bármennyire is aggasztja azonban az embereket a határok megléte, hiányuk is ellenszenvet vált ki, s a régi határok lebontásával egyidejűleg új határokat alakítanak

⁷ Turner, V. 1997, 674-676.

⁸ Bálint S. 1976, 191

⁹ Paládi – Kovács A. 1984, 61. Vilkuna, K. 1975, 753.

¹⁰ Paládi – Kovács A. 1984, 63.

¹¹ Jeggle, U. 1994, 14.

¹² Jeggle, U. 1994, 7.

¹³ Jeggle, U. 1994, 5.

ki. Így pl. Németországban az országhatárok megszűnése után is érzékelhető az emberek gondolkozásában az egykori NDK és NSZK lakosok közötti határ.¹⁴ Ugyanez történt a közép-európai országokkal is. Míg korábban Európa „nyugati” és „keleti” országai között a szembenállás alapját az képezte, hogy szovjet vagy amerikai befolyás érvényesült az országban, addig manapság a (csupán) gazdaságilag egységes Európai Unió osztja részekre a kontinentst.¹⁵

Ugyanez a mentalitás érezhető a II. világháború után Kükbeházi Németországba kitelepítettek esetében is. Míg Magyarországon sváboknak nevezték őket, addig Németországban magyar megnevezéssel illették őket. Eszerint nem tekintették egyenlőnek a kükbeháziakat a helybeliekkel, bár ősük egykor szintén Németországban éltek.

Ezt Utz Jeggle így fogalmazza meg: „létezik valamiféle antropológiai állandó, amely az identitás megszilárdítása során megköveteli a másoktól való elhatárolódást”,¹⁶ vagyis identitásunk megőrzése érdekében minden esetben határok mögé húzódunk. Jeggle szerint az egységesnek tűnő paraszti közösségben százával léteznek határok. „Amit mi etnográfusok szokásoknak nevezünk, az az előírásoknak egy hatalmas rendszere, amely mindenki számára világossá teszi, mi az, amit megtehet és mi az, amit el kell kerülnie.”¹⁷

Gondolkodásunkban különféle határok vannak jelen, melyek átfedik egymást, s egy-egy személy tudatában a központilag meghúzott, tényleges határoktól eltérően a legkülönbözőbb módon alkotnak egységet. Íme néhány példa a fejünkben létrejövő mentális térképekre¹⁸. A Jugoszláviához tartozó Rábén még sokan emlegetik kükbeházi származású nagyszüleiket, s ezért a család szempontjából a két falu egy egységet alkot. Ugyanígy a kükbeháziak mindennapjaik is részét képezi a határ túloldalán levő Óbéba a déli harangszó által, ami az időbeli eltolódás miatt ott egy órával hamarabb van. Az 50-es években a kükbeházi gyerekek számára természetesen tűnt a határ megléte, és innenső oldalán még az egykori katonai bunker is játéktérületnek számított. Gondot csak akkor jelentett számukra, ha a felügyeletükre bízott libák vagy disznók átmentek a szomszédos országokba.

A jelenlegi kükbeházi vezetők törekvése is kifejezi a terület egykori egységét. Eszerint néhány év óta az elmúlt év kivételével (akkor bombázta a NATO Jugoszláviát) pünkösdkor két napra megnyitják a hármashatárt. Ez az esemény egyben lehetőséget nyújt a határmenti falvak lakosainak, hogy megismerjék egymás életkörülményeit, összehasonlítsák a mai helyzetet azzal, amit szüleiktől, nagyszüleiktől hallottak. Így emlékezett erre vissza Halmosi Péter: „... *Keglovichra azért mentem el, mer ott anyám unokatestvére élt, és kíváncsi voltam, hogy hogy néz ki az a rész ottan. És a temetőbe kimentem, minden ilyen helynél a temetőbe mentem ki. Hát, mit mondjak, Keglovichon a temető 80%-a német nevezetű. 10 % magyar, 10 % román.*”

2000. március 15-én a falu vendége a Páneurópai Unió elnökeként Habsburg Ot-

¹⁴ Jeggle, U. 1994, 11-12.

¹⁵ Thomassen, 1996, 38.

¹⁶ Jeggle, U. 1994, 3.

¹⁷ Jeggle, U. 1994, 4.

¹⁸ Cséfalvay Z. 1990.

tó volt, aki a II. világháború után elüldözött németek és magyarok emlékére a templomban állított emlékmű felszentelésén vett részt. A látogatásról szóló újságcikk kiemelte, hogy Habsburg Ottó „meggyőződése, hogy Magyarország az elsők között kerül be az Európai Unióba, »e békés nagyhatalom« keretei közé. – Az Unió bővítése után Kübekháza, tekintettel elhelyezkedésére, jelentős szerephez fog jutni – fejtette ki.”¹⁹ Ez is egy példa arra, hogy a periférián levő települések kihasználva ezt a különleges helyzetüket, miként kerülhetnek centrális helyre, régiókat összekötő szerepkörbe.

Itt utalnék Hadas Miklós kutatására,²⁰ aki egy tanulmányában a magyar–szlovák–ukrán hármashatár régióját összehasonlító szociológiai vizsgálat tárgyává tette, és a határok szerepét a lakosok életmódján keresztül mutatta be.

A Magyarországon élők közül sokan *jugóknak* szólítják a Jugoszláviában élőket, bár van, aki tudja, hogy magyarok is élnek ott. Ám számukra a politikai határok az elsődlegesek, s ha Franciaországban franciák, Németországban németek laknak, akkor szerintük Jugoszláviában „jugók”. Ezzel el is érkeztünk az etnikai határokhoz. Utz Jeggle Lucien Febvre-re hivatkozva így ír erről: „... a francia forradalom óta a lineáris *frontière* nem más, mint a föld felszínére vetített körvonala egy teljes mértékben öntudatos nemzetnek, amely tisztességét, méltóságát, minden erejét és hatalmát arra fordítja, hogy egy természetes módon homogén terület védelmét biztosítsa, tehát gyakorlatilag minden külső hatalmat megakadályozzon határai megsértésében.”²¹ A nemzeti alapon való megkülönböztetés azonban nem járhat sikerrel, amit jól mutatnak az országhatárokon kívül rekedt kisebbségek, és a fennmaradásukhoz fűződő konfliktusok. Máris láthatóvá válik, hogy a különböző határtípusok, jelen esetben a politikai és a nemzeti határok nem azonosak, nem fedik pontosan egymást, de az emberek tudatukban mégis egyetlen térképet készítenek ezekből, így próbálván meg kialakítani saját világukat.

A *határ* szónak az anyakönyvekben is felbukkanó típusai a következők: területi, társadalmi, időbeli, etnikai és vallási. Ezeket a II. részben fogom ismertetni.

E jelentések között az összefüggést számomra az elválasztó funkció biztosítja. Ez természetesen többnyire nem jelenti a határok által elválasztott egységek közötti átjárhatatlanságot, de meglétük tény, s értelmezésükkel közelebb kerülhetünk a határokkal szabdaltnak világot megismeréséhez. Határokat húzni annyi, mint egy helyet kijelölni, láthatóvá tenni a különbségeket, s így rögzíteni azokat.²²

Az anyakönyvek felhasználásának kutatástörténete

Az anyakönyvek vezetését 1563-ban a Tridenti Zsinaton írták elő a római katolikus egyházközségek számára. Az első magyarországi adat az 1611-es nagyszombati zsinatról származik, de szélesebb körű elterjedése csak a 17. század második felében

¹⁹ F. Cs. 2000. III. 16. 4.

²⁰ Hadas M. 1994.

²¹ Jeggle, U. 1994, 9-10.

²² Jeggle, U. 1994, 5.

bontakozott ki.²³

Az 1844-ben telepített Kübekházán 1853. november 11-től vezetik az anyakönyveket. Ezt megelőzően Kübekháza a szomszédos Óbébához tartozott.²⁴

Az anyakönyvnek mint történeti és néprajzi forrásnak az adja a jelentőségét, hogy a legtöbb településen ez az első rendszeres és hivatalos forrás, melynek segítségével a település egész életét lehet láttatni.²⁵ E források ugyanis az adóösszeírásokkal szemben nem alkalmaztak társadalmi határokat, vagyis többnyire minden lakos adatai szerepeltek bennük.²⁶

Az anyakönyvek vizsgálata eleinte csak arra terjedt ki, hogy az évenkénti házasságkötések, születések és halálozások számának egybevetéséből a népesedési viszonyokra vonatkozó következtetéseket vontak le. Ezeket nem-nominatív, vagyis nem-nevesített módszereknek nevezzük.²⁷ A kübekházi anyakönyvek ilyen típusú vizsgálatát már Juhász Kálmán elvégezte²⁸, s így írt az anyakönyvekről: "Ezek nemcsak a családkutatáshoz nyújtanak anyagot, hanem különleges, fontos kútfői a népiség, népmozgalmak, betegségek, népi erkölcsök és szokások, művelődéstörténeti apróságok, társadalmi viszonyok, első sorban pedig a község történetének."²⁹

Az anyakönyvek történeti demográfiai célú felhasználásával Dávid Zoltán több város (Hajdúdorog³⁰, Sarkad³¹, Hajdúhadház³², Hajdúszoboszló³³) népesedéstörténetét vizsgálta. Hasonló vizsgálatot Kováts Zoltán végzett többek között Berettyóújfalu³⁴, Debrecen³⁵ és Mátészalka³⁶ esetében.

A nem-nominatív módszer mellett később az anyakönyvek feldolgozásának munkaigényesebb módja alakult ki: a családrekonstrukciós módszer. Ennek az a lényege, hogy az anyakönyvekből családonként gyűjtik ki az adatokat.³⁷ A felállított családsor révén teljes és hiteles folyamatot lehet bemutatni³⁸, amivel a népesedési viszonyokban bekövetkező változások gyökerének megragadása válik lehetővé.³⁹ A néprajz szempontjából pedig az is előnye ennek a módszernek, hogy olyan messzire lehet visszamenni vele az időben, amire a ma élő leszármazottak nem is emlékeznek. Ezt a módszert Michel Fleury és Louis Henry dolgozták ki,⁴⁰ a módszer első magyar-

²³ Kováts Z. - Cs. Tóth P. 1962, 52.

²⁴ Juhász K. 1944, 25-27.

²⁵ Szabó I. 1977, 65.

²⁶ Kováts Z. 1973, 33.

²⁷ Andorka R. 1988, 14.

²⁸ Juhász K. 1944, 54.

²⁹ Juhász K. 1944, 27.

³⁰ Dávid Z. 1970, 41-78.

³¹ Dávid Z. 1971, 277-297.

³² Dávid Z. 1972, 73-111.

³³ Dávid Z. 1975, 187-254.

³⁴ Kováts Z. 1981, 141-197.

³⁵ Kováts Z. 1982, II. 15-69.

³⁶ Kováts Z. 1992, 243-274.

³⁷ Andorka R. 1988, 13.

³⁸ Szabó I. 1977, 67.

³⁹ Kováts Z. - Cs. Tóth P. 1962, 48.

⁴⁰ Fleury, M. - Henry, L. 1965.

országi alkalmazását pedig Kováts Zoltán és Cs. Tóth Péter végezte el Csurgón.⁴¹ E módszerrel kapcsolatban Andorka Rudolf⁴² és B. Lukács Ágnes⁴³ munkáit fontos még megemlíteni.

Az anyakönyvek különböző szempontú felhasználásához szükséges módszerek egyeztetése céljából 1977-ben Kunszentmártonban rendeztek konferenciát, melynek anyagát kiadták⁴⁴, s ebből sok hasznos módszertani információt nyerhet az anyakönyveket vizsgáló olvasó.

A házassági anyakönyvek felhasználásának egyik fő területe az esküvők időbeli határainak kutatása, mellyel részletesen Kós Károly⁴⁵, Kakuk Mátyás⁴⁶, Nagy Varga Vera⁴⁷, illetve Faragó Tamás⁴⁸ foglalkozott.

A házassági anyakönyvek kutatásának másik fontos területe a térbeli határok alakulása, amit Örsi Julianna⁴⁹, Nagy Varga Vera és Kocsis Gyula⁵⁰ vizsgáltak. Tanulmányaikban a lokális exogámia és endogámia elemzésével etnikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat mutatattak ki, illetve a térbeli, vallási és társadalmi határok összefüggéseit.

Örsi Julianna Karcagról szóló monográfiája⁵¹ és Kocsis Gyula két tanulmánya⁵² hívta fel a figyelmemet arra, hogy az anyakönyvekből nyert adatokat egyéb forrásokkal is ki kell egészíteni, mert így a tényeket nagyobb összefüggésrendszerben lehet láttatni, és az anyakönyvek szereplőinek valamelyest megelevenedhet az élete. Emellett pedig figyelemmel kísérhetők a gazdasági, társadalmi határok átlépésére tett törekvések és a mobilitási kísérletek.

Arthur E. Imhof *Elveszített világok* című könyve megerősítette a kübekházi anyakönyvekkel kapcsolatos koncepciómat. Imhof a hesseni Leimbachban élt Johannes Hooss (1670-1755) köré építi fel a mindennapi élet világát, és mutatja be az értelmet adó világképet, az egyéni életen túlmutató, nemzedékeken túlnyúló központokat.⁵³ Emellett Marta Botíkova *Vegyesházasságok Pozsony környékén* című tanulmánya jelentett számomra segítséget, melyben a kulturális határok és a társadalmi határok megőrzésére vagy átlépésére tett kísérletek kapcsolatáról írt egy család történetén keresztül.⁵⁴

⁴¹ Kováts Z. - Cs. Tóth P. 1962, 48-89.

⁴² Andorka R. 1970, 73-85; 1981, 94-110.

⁴³ B. Lukács Á. 1975, 648-654; 1980, 242-252.

⁴⁴ Barna G. - Szabó L. (szerk.) 1977.

⁴⁵ Kós K. 1980, 472-486.

⁴⁶ Kakuk M. 1983, 55-79.

⁴⁷ Nagy Varga V. 1987, 99-121.

⁴⁸ Faragó T. 1992, 307-312; 1994, 239-256.

⁴⁹ Örsi J. 1977, 73-84; 1978, 88-107; 1983, 31-54; 1985, 77-84; 1989, 417-467.

⁵⁰ Kocsis Gy. - Nagy Varga V. 1993, 77-91.

⁵¹ Örsi J. 1990.

⁵² Kocsis Gy. 1987, 143-185; 1995, 8-53.

⁵³ Imhof, A. E. 1992, 11.

⁵⁴ Botíkova, M. 1994, 118-127.

Kübekháza rövid története

Kübekháza Csongrád megye déli csücskében, az ún. torontáli háromszögben, a magyar–jugoszláv–román hármashatár magyar oldalán fekvő falu.

A mai Kübekháza határában hajdan négy helység állt: Baromlak, Béb (Kisbéb), Buzsák (Budzsák, nevét egy dülő őrzi) és Százegyház.

A török hódítás alatt a vidék elnéptelenedett és pusztasággá vált. A 18. században a mai Kübekháza területével szomszédos Óbébára románokat telepítettek (később magyarokat és németeket is helyeztek ide), Rábéra, Majdánba, illetve a már említett Kisbébára pedig Szeged vidéki magyar dohánytermelőket.

Kübekháza alapítását 1843 őszén határozta el a kincstár, a dohányültetvényes bérlők telepítése pedig 1844 tavaszán ment végbe.⁵⁵ A kübekháziak szerződésének végén található egy kézzel írott bejegyzés, amely a leendő lakosokkal szemben támasztott anyagi kritériumokat, vagyoni határokat tartalmazza: „... kik végképeni letelepedésükkor a szükséges marhákkal nem bírnának, vagy tetemes adóságokkal terheltenének, a kertészek sorába tetlegesen befogadni nem fognak.”⁵⁶

A község nevét Karl Friedrich Freiherr Kübeck von Kübau után kapta, aki az udvari kamarának volt elnöke akkor, mikor a helységeket telepítették, bár a község alapításában közvetlen tevékenységet nem fejtett ki.⁵⁷

1843-44-ben Kübekházán kívül még 19 kisebb-nagyobb dohánytermelő települést hoztak létre e vidéken.⁵⁸ A bánáti részen, a Marostól délre csak katolikus kertészségek létesültek, vagyis mind a magyarok, mind a németek katolikusok voltak.⁵⁹ Ez az adat egyben a telepítés etnikai és vallási határait is utal, vagyis a nem katolikusok és nem magyarok, illetve nem németek kirekesztését célzó intézkedésként is felfogható.

A kertészségek közül Kübekháza volt a legnagyobb területű (3287 hold)⁶⁰, de még ez is kicsinek bizonyult az egyre nagyobb méreteket öltő gazdálkodáshoz⁶¹. Az ekés művelés és a szántóföldi növénytermesztés meghonosításával „a török kiűzésétől eltelt 130 év alatt a Bánság egy elvadult, elmocsarasodott és elnéptelenedett tájból egy jól termő, virágzó és változatos mezőgazdasággal rendelkező, etnikailag színes vidék lett.”⁶²

Kübekházát mérnöki rendezés alakította ki, melynek során a templomot a leendő település közepére tervezték meg.⁶³ Ez is azt az egykori szemléletet tükrözi, miszerint a letelepedés a világalapítással azonos. Éppen ezért a leendő falu megteremtésénél ügyeltek arra, hogy annak közepén álljon a szakrális építmény, a templom: miként a világmindenség egyetlen központból fejlődött ki, úgy jön létre egyetlen keresztező-

⁵⁵ Juhász Kálmán, 1944, 6-13.

⁵⁶ Dáczer K. 1998, 165.

⁵⁷ Juhász Kálmán, 1944, 15-16.

⁵⁸ Dáczer K. 1998, 174.

⁵⁹ Dáczer K. 1998, 179-180.

⁶⁰ Dáczer K. 1998, 191.

⁶¹ Dáczer K. 1998, 193.

⁶² Kovách G. 1998, 295.

⁶³ Juhász Kálmán, 1944, 13.

dés, vagyis a templom körül a falu.⁶⁴ Ez nyújt ugyanis szilárd pontot a hívő embernek, s ez teszi lehetővé a tájékozódást a kaotikus homogenitásban, saját világának megalapítását.⁶⁵ Ezt erősítette meg az is, hogy a templomnak kijelölt helyen és a temetőnek fenntartott telken fakereszteket állítottak fel. Ezek egyben azt is jelképezték, hogy a községbe római katolikusokat telepítettek.⁶⁶

Az első telepesek kizárólag magyarok voltak, többnyire szegedi gyökérzetűek. A németység 1851-ben kezdett betelepülni a bánáti Kisteremiáról (*Albrechtsflor*), Nagyteremiáról (*Marienfeld*) és Csanádról.⁶⁷ (Juhász Kálmán a halotti és a házassági anyakönyvek alapján közli a telepesek származási helyét.⁶⁸ 1853-ban mintegy 40-50 német család lakott itt, 1856-ra pedig kb. 80-ra emelkedett a számuk. Miként a magyar telepesek, úgy a németek is kivétel nélkül római katolikusok voltak.⁶⁹ A lakosság számarányának megfelelően a községi bíró magyar ajkú, a törvénybíró pedig rendszerint német volt.⁷⁰

1853-ban épült fel az iskola, ami egyben imaházul is szolgált. Ebben az évben alapították a plébániát is, amivel egy időben Rábé és Kisbéb Kübekháza-hoz kerültek mint leányegyházak.⁷¹ A templom építésének befejezésére 1880. június 9-ig kellett várni, védőszentje pedig Szent István király lett.

Kübekháza 1918-ban szerbek vonultak be, és a trianoni határok kijelölése következtében Jugoszláviához csatolták. Csak 1921. augusztus 19-én került vissza Magyarországhoz, 8 másik községhez hasonlóan. Ezt követően „Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyé”-hez csatolták. Amióta 1924-ben Óbóbát Jugoszlávia Romániának adta át, két határ vonul el Kübekháza mellett.⁷²

Az új országhatárok következtében Kübekháza perifériális helyzetbe került. Ezt a határt azonban az emberek többnyire ideiglenesnek érezték, s a tudatukban megjelenő mentális térképek továbbra is a korábbi viszonyokat és megye neveket őrizték meg. A mi esetünkben erre utal a két világháború között megjelenő Torontáli Híradó c. folyóirat, illetve a Torontáliak Egyesülete, amelybe kübekháziak is bekapcsolódtak. Az egyesület célja az volt, hogy a tagok között az együvértartozás érzetét és a Torontál vármegyéhez fűződő emlékeket ápolja.⁷³

A Magyarország megyei kézikönyve c. sorozatban Kübekházáról a következő található: “A határmenti helyzet az etnikai összetételben is érzékelhető. 1930-ban a lakosság 62,3 %-a magyar, 35,2 %-a német, 2,1 %-a román és 0,2 %-a cigány volt.”⁷⁴ Az első mondattal azonban nem tudok egyet érteni, mert Kübekháza mai helyzetét veszi figyelembe, míg ez az etnikai összetétel a múlt században alakult ki. Jól érzé-

⁶⁴ Eliade, M. 1996, 39-41.

⁶⁵ Eliade, M. 1996, 17-18.

⁶⁶ Juhász Kálmán, 1944, 13.

⁶⁷ Bálint S. 1976, 190-191.

⁶⁸ Juhász K. 1944, 14-15.

⁶⁹ Juhász K. 1944, 15.

⁷⁰ Juhász K. 1944, 25.

⁷¹ Juhász K. 1944, 27.

⁷² Juhász K. 1944, 25.

⁷³ Juhász K. 1944, 25-26.

⁷⁴ Mészáros R. (szerk.)1997, 490.

kelhető ez a különbség a Borovszky Samu könyvében⁷⁵ található térkép és egy mai térkép összehasonlítása által. A fenti etnikai összetétel tehát pontosan arra mutat, hogy a török kiűzése utáni betelepítések következtében a múlt században Torontál vármegyében és a Bánság egészében hasonló arányok voltak.

A két világháború között különböző egyesületek léteztek Kübekházán, mint pl. Kübekházi Gazdakör, Kübekházi Vadvédő és Vadásztársulat, Kübekházi Önkéntes Tűzoltóegylet, Jézus Szíve Társulat (*Herz Jesu Verein*). A német lakosok a Magyarországi Német Népművelődési Egyletnek (*Ungarlaendischer Deutscher Volksbild-ungsverein*), az 1940-es bécsi döntés után pedig többnyire a *Volksbundnak* voltak a tagjai.⁷⁶

A II. világháború után a magyarországi németekre nagy megpróbáltatás várt: a háborús bűnökben kollektíven őket tették felelőssé. Ennek következtében 1946-1948 között mintegy 170000 magyarországi németet telepítettek ki.⁷⁷ Ez a kübekháziakat is érintette: míg 1941-ben a 2007 főből 500 vallotta magát németnek, addig 1949-ben mindössze 2.⁷⁸ Ebben persze az is közrejátszhatott, hogy az itt maradt németek már nem merték németnek vallani magukat, amire a Hinkl család történeténél fogok utalni.

A lakosok száma 1870-től (1705 fő) 1941-ig (2007 fő) emelkedett, majd 1990-ig 550 fővel csökkent. Ebben eleinte a kitelepítések, majd a természetes fogyás és az elvándorlás játszottak közre, melynek oka a település perifériális helyzete, illetve az iparosodás miatti városba költözés volt. Ez tehát a határmentiség egyik hátrányos következménye. Az utóbbi években azonban a vándorlás mérlege megfordult, és egyre többen választják lakóhelyül a város helyett a falut, illetve ennek következményeként az ingázást.⁷⁹

II. A KÜBEKHÁZI HÁZASSÁGI ANYAKÖNYVEK ÖSSZESÍTETT ADATAINAK ELEMZÉSE

Etnikai határok a házaspárok között

A házasságkötések vizsgálatánál a célkitűzéseim között szerepelt az etnikai határok megállapítása is. Úgy gondoltam, hogy az anyakönyvekben szereplő nevek segítségével lesznek a házasulandó felek nemzetiségének megállapításában, ez azonban nem így történt. Míután az 1853-62 között még használatban levő latin nyelvet (pl. Andreas Bálint, Martinus Bauer) a magyar váltotta fel, egységesen magyarul írták be a neveket az anyakönyvbe, sőt egyes papok néhol magyar helyesírást is alkalmaztak (pl. Oppelsz Jakob). Mindez azt mutatja, hogy a nevek írásának módja is részét képezte az identitás tudatos, hatalmi alapon történő alakításának.

⁷⁵ Borovszky S. (szerk.) é.n.

⁷⁶ Juhász K. 1944, 44-45.

⁷⁷ Tilkovszky L. 1994, 139.

⁷⁸ Blazovich L. 1995, 70.

⁷⁹ Mészáros R. (szerk.) 1997, 490-491.

Mindez azonban azt jelenti, hogy a nevek alapján többnyire ugyan el lehet dönteni, hogy milyen származású az illető, de azt nem, hogy házasságkötéskor milyen nemzetiségűnek vallotta magát.

Felmerült bennem az a gondolat is, hogy esetleg hasonló sors adatott a kübekházi németeknek, mint a fegyvernieknek.⁸⁰ A kutatásom során azonban bebizonyosodott, hogy Kübekháza esetében nem volt ilyen gyors asszimiláció, hiszen a német telepések közeli területről származtak, értették egymás nyelvét, így nem is volt szükségük közvetítő nyelvre.

Az anyakönyvekben szereplő Szirovicza, Pópity típusú, valószínűleg délszláv eredetű nevekről sem lehet egyértelműen kimondani, hogy viselőik milyen nemzetiségűek voltak. Ezekről Bálint Sándor mint szegedi gyökérzetű családokról szolt⁸¹, tehát ezek esetében korábbi asszimilációról lehet szó.

E példák alapján is érezhető, hogy az etnikai hovatartozás eldöntésére nem elegendők az anyakönyvek. A népszámlálások egyénekre vonatkozó íveit nem sikerült fellelnem, maradtak tehát a népszámlálások összesített adatai, amelyek ugyan nem névre szólnak, de mindenesetre igazolták, hogy századunkra teljes asszimiláció nem történt. Ezen adatok alapján a következő volt a nemzetiségek aránya.⁸²

ÉV	népes-ség	magyar	német	román	cigány	szerb	horvát	szlovák	egyéb
1880	1701	1047	540	13	0	0	0	0	101
1890	1898	1195	664	30	9	0	0	0	0
1900	1699	1059	599	37	4	0	0	0	0
1910	1817	1156	619	33	9	0	0	0	0
1920	1821	1216	581	7	17	0	0	0	0
1930	1984	1405	563	1	12	0	0	0	3
1941	2007	1488	500	1	16	0	0	0	2
1949	1913	1905	2	0	6	0	0	0	0
1960	1809	1793	4	0	12	0	0	0	0
1970	1677
1980	1617	1606	1	0	9	0	0	1	0
1990	1455	1450	2	0	0	1	1	1	0

Szegeden a püspöki levéltárban végül találtam néhány iratot, melyek segítettek a magyarok és németek közötti viszony megismerésében. E dokumentumok 1896-ból és 1897-ből származnak, és állandó súrlódásokról szólnak, melyeknek tárgya az istentiszteletek és a tanítás nyelve. Így írnak erről a német nyelvet kérelmezők: „Kübekháza községében a magyar és német nyelvű lakosság között az iskolába való

⁸⁰ Ezt a Jász-Nagykun-Szolnok megyében fekvő települést 1846-ban, vagyis Kübekházával majdnem egy időben alapították, és magyar lakosai mellett szintén másodlagos német telepítésű falnak számított (a telepések 18. századi eredetű bácskai német falvakból jöttek). Mivel e németek különböző helyekről, egymás német nyelvjárását nem vagy alig értették, s így gyorsabban asszimilálódtak a magyarságba, hiszen közvetítő nyelvként a magyar nyelvet kellett használniuk. Barna G. 1985, 85-86.

⁸¹ Bálint S. 1976, 190.

⁸² Blazovich L. (szerk.) 1995, 70.

tanítási nyelv, valamint a templomban tartandó istentisztelet nyelvi kérdése tárgyában a béke megbomlott és majdnem 50 éves békés együttélés után most azt kell megélnünk, hogy otthonunkban a keresztény katolikus vallás tanaival ellentétben anyanyelvünkben magyar anyanyelvű hitsorsok által megtámadva legyünk.”⁸³

Nézzük először a miséket! 1867-ben az istentiszteletek nyelvét a hívek számarányához viszonyítva úgy határozták meg, hogy – advent első vasárnapját véve kezdetnek – két vasárnap magyar, a harmadikon pedig német az istentisztelet nyelve.⁸⁴ Ám a németek több német nyelvű misét akartak, a magyarok pedig csak magyar nyelvűt. A magyarok a német nyelvű misék ellen azzal az indokkal tiltakoztak, hogy a németek *teljesen és tökéletesen* beszélnek magyarul, a kübekházi lelkész viszont a nyelvtudásnak ezt a szintjét cáfolta a püspöknek 1896. február 24-én írott levelében.⁸⁵ Az 1851-ben Temesvár-Józsefvárosban született⁸⁶ Herzog Ferenc beszámol arról is, hogy évek óta magyarul tanítja a hittant az iskolában, s hogy „... harmincz esztendő múlva – arról biztosítom Méltóságodat – majd a németek maguk fogják azt kérelmezni, a mit most a magyarok, mert akkor majd belátják, hogy már nem tudnak németül se írni se olvasni – a mivel minden alapot vesztek –, és a csendes, minden veszedelemtől ment magyarosodás végbement.”⁸⁷ A levél mindezek ellenére azt kéri, hogy maradjanak meg a német nyelvű misék, mert másképp a hithagyás veszélye következne be.

Egy 1889-ből származó levélben találtam rá az alábbi vizzályra, mely „... majdnem a tettelegességig haladt...” „Folyó év Dec. 8-án a kübekházi szent egyházban az Isteni szolgálatot a kettős ünnep alkalmával, minthogy a Püspöki rendeletben a vasárnap németül volt előírva, de Boldogasszony fogantatása ünnepe magyarul, s így az illető lelkész nagyobnak tartván az ünnepet s magyarul énekeltetett. Erre Lengli Jakab kübekházi al bíró vezénylete alatt... még aznap egy röktöni gyűlést hívtak össze... azon erőszakos követelésökkel léptek föl, hogy az Isteni tiszteletnek 1/3 részét oly képpen engedjük át nekik, hogy az abban eső bármily nagy ünnep németül tartassék.”⁸⁸

Az iskolai oktatás nyelve sem járt kevesebb konfliktussal, hiszen éppen ez alapozhatta meg a 30 évvel későbbi állapotot is. Juhász Kálmán könyvében olvasható, hogy az iskolában 1882-ig egy tanerő volt, aki egy tanteremben 4 osztályt tanított, méghozzá két nyelven. 1882-től kettő, 1892-től pedig 4 tanerős lett az iskola. 1902-től, vagyis az iskola államosításától kezdve magyar tannyelvű állami elemi népiskola lett. (Ez is mutatja az akkori hatalom hivatalos nyelvre nevelési célját.) A minisztérium ide vonatkozó rendelete így szól: “A tanítókat vallásukra nézve a lakosság vallási megoszlásának arányában fogom kinevezni és gondom lesz rá, hogy németül tudó tanítók neveztesse ki. A német írásnak és olvasásnak a 3. osztálytól kezdve felfelé vagyis mikorra a tanulók a magyar nyelvben kellő jártasságot szereztek, a német anyanyelvű tanulók részére mint rendkívüli tantárgynak oktatását megengedem.”⁸⁹

⁸³ Szeged – Csanádi Egyházmegye Levéltára, Kübekháza iratai (a továbbiakban Sz. Cs. E. L.)133. sz.

⁸⁴ Juhász K. 1944, 28. ill. Sz. Cs. E. L 88. sz.

⁸⁵ Sz. Cs. E. L 128. sz.

⁸⁶ Schematismus ... 1896, 265.

⁸⁷ Sz. Cs. E. L 128. sz.

⁸⁸ Sz. Cs. E. L 108. sz.

⁸⁹ Juhász K. 1944, 32.

A fenti adatok mögé enged látni az a németek által a püspökhöz intézett levél, melynek végén 82 kérelmező aláírása látható. Eszerint a németek már 1897-ben sérelmezték a német nyelv szerepének visszaszorulását és kérelmezték, hogy a tanórák fele német nyelvű legyen.⁹⁰ Sajnos a válaszlevél nem maradt fenn. Egy 1923-ban kelt levélben a helyi plébános azzal a kéréssel fordult a püspökhöz, hogy az általa tanított hittanórák továbbra is egy nyelven, magyarul folyhassanak, mert „pedagógiai abszurdumnak”⁹¹ tartotta, hogy akiket három – négy éven keresztül magyarul tanított, 5. és 6. osztályban németül tanítsa. A külön német órák tartását pedig fizikai megterhelésnek érezte.

1938-ban – feltételezhetően az akkori politikai irányzatnak megfelelően – megtörtént az osztatlan német tagozat megszervezése, így ismét összevont osztályok lettek (az első és fél második, a fél második és harmadik stb.), a német tagozat pedig teljesen osztatlan.⁹²

A fentiekből érezhető, hogy az istentisztelet és a tanítás nyelve különösen a múlt század végén mind a magyaroknak, mind a németeknek igen fontos kérdés volt, ami arra enged következtetni, hogy éles határ lehetett közöttük. Ebben véleményem szerint nem csak a nyelvi különbségek játszottak szerepet, hiszen az iskolában a németek is megtanultak magyarul, a magyar gyerekek pedig pl. játék közben sajátíthatták el a német nyelvet. Egymás nyelvének elsajátításával kapcsolatban érdemes azt is megjegyezni, hogy a kommunikáció igénye mellett gazdasági érdekek (pl. munkavállalás német gazdánál vagy Szegeden) is ösztönözték ezt. A térség másfél évszázadra visszanyúló többnyelvűsége tehát lehetőséget jelentett, ami összehozta az embereket.⁹³

Önmagában a nyelvnél sokkal jelentősebbnek tartom a nagyobb egységet képező kulturális határokat, a hagyományok tiszteletét, bár biztosan voltak kölcsönhatások közöttük. Emellett fontosnak érzem az anyagi különbségeket is. Az 1896-ban kelt levél szerint az 1216 magyarral szemben a lakosság 1/3-át kitevő németeké (649 fő) volt a földek fele,⁹⁴ és saját bevallásuk szerint ők viselték a közadónak nagyobb felét.⁹⁵ Juhász Kálmán 1944-ben hasonlóan vélekedett erről: “Számra nézve a magyarok vannak túlsúlyban, de ezt a túlsúlyt ellensúlyozza a németajkúak kedvezőbb gazdasági helyzete. A németek vagyona legalább háromszor akkora, mint a magyaroké.”⁹⁶ Mivel a házasságok egyik döntő tényezője a vagyon volt, ez is kizárta a magyarok és németek többsége közötti házasságot.

Nem célom a két nemzetiség egymásról alkotott sztereotípiáinak vizsgálata, néhány példát mégis ismertetek, hiszen ezek is azt bizonyítják, hogy élt a másiktól való megkülönböztetés igénye. Herzog Ferenc *gazdagság által felfuvalkodott göggel*⁹⁷ vádolta a németeket. Habár Juhász Kálmán számára a németek és magyarok egyaránt

⁹⁰ Sz. Cs. E. L 133. sz.

⁹¹ Sz. Cs. E. L 140. sz.

⁹² Juhász K. 1944, 37-38.

⁹³ Neumann, V. 1997,

⁹⁴ Sz. Cs. E. L 128. sz.

⁹⁵ Sz. Cs. E. L 133. sz.

⁹⁶ Juhász K. 1944, 56.

⁹⁷ Sz. Cs. E. L 116. sz.

jószándékúak voltak, és az igazi különbség szerinte a magyar és német őslakosok és a romlást hozó újonnan betelepültek között jött létre⁹⁸, mégis egyetért azon véleménynyel, mely szerint a magyarok *jámborok*, és a németek *kapzsi józanságával* szemben vidámabbak.⁹⁹ A Hinkl család leszármazottaival készült interjúk közben is elhangzott pár megjegyzés, de korukból adódóan itt a hangsúly a kitelepített németek és a kitelepítők között volt.

E rövid kitérő után visszatérek a vegyes házasságokhoz. A fenti tények ismeretében mégis úgy gondoltam, hogy megnézem az anyakönyvi bejegyzésekben levő vezetékneveket, hogy vajon ott mennyire tapintható ki az elhatárolódás. Így tehát olyan házasságokat kerestem, amelyekben az egyik fél egyértelműen magyar, a másik pedig német vezetéknevű volt. Ennek során a következő eredményt kaptam: 1853-1862 között a 116 házasságból mindössze egyet kötött német vezetéknevű legény és magyar lány 1855. I. 17-én. A vőlegény azonban nem bánáti sváb volt, hanem szabolcsi születésű, vallására nézve pedig református. Fontos adat még vele kapcsolatban, hogy iparos volt, vagyis társadalmi állását tekintve különbözött a földművesektől. Sajnos arra az anyakönyv nem ad választ, hogy a menyasszony apja mivel foglalkozott, s így csak feltételezni lehet, hogy a vallásilag és talán etnikailag is vegyesnek számító házasság rétegendogámiának számított.

1883-1892 között a 211 házasságból négy lehetett vegyes. Ezek közül egy esetben rétegendogámiának számít a házasság, hiszen egy német vezetéknevű cipész egy magyar szabó lányát vette el. A társadalmi állásukra az is utal, hogy az egyik tanú közszégi tanító volt. A négy esetből egy volt exogám, amikor a kiszombori Schmidt András vette el a kübekházi Farkas Máriát.

1913-1922 között a 195 házasságból már nyolc tekinthető vegyesnek, ami azt is jelezheti, hogy részben beigazolódott Herzog Ferenc jóslata, s többek között az iskolai oktatás hatására csökkent a magyarok és németek közötti határ. A férfiak közül négy iparos, egy csendőr, egy pedig makói földbirtokos volt, s bár nem tudni, hogy a lányok szülei mivel foglalkoztak, de ezekben az esetekben vagy rétegendogámiáról van szó vagy pedig arról, hogy egy ilyen jellegű házasság a társadalmi felemelkedés útját jelenthette a felek számára.

A vezetéknevek vizsgálatával hasonló eredményre jutottam, mint Juhász Kálmán, aki közvetlenül figyelhette meg a kübekházi szokásokat. Ő ugyanis ezt írta: „... vegyesházasságok a régibb évtizedekben... nem voltak szokásban. Ezek elvértve csak az újabb évtizedekben fordultak elő. A legutóbbi években a bécsi döntés és az ezzel kapcsolatos német népi szervezkedés óta ismét szünetelnek.”¹⁰⁰

1943-1952 között 169 esetből hétben történt magyar és német vezetéknevű felek között házasság, de ebből csak egy esett a kitelepítések előttre. Ezt a házasságot Hinkl Jakab és Farkas Magdolna kötötték, akiknek a történetéről később még lesz szó. Ebből viszont tudom, hogy egyrészt Hinkl Jakab első felesége magyar volt, másrészt Farkas Magdolna jól beszélt németül, hiszen anyja német volt. Ehhez még az is hozzájárul, hogy egy német nyelvű újsághirdetés útján ismerték meg egymást. Így tehát a

⁹⁸ Juhász K. 1944, 53.

⁹⁹ Juhász K. 1944, 50.

¹⁰⁰ Juhász K. 1944, 50.

házasfelek múltja, társadalmi háttere következtében az etnikai határok már korábban feloldódtak.

Mivel a többi házasság 1946 és 1952 között kötött, ezeknél is megkérdőjelezhető az etnikai határok szerepe, hiszen tudjuk, hogy azoknak a többségét, akik németnek vallották magukat, kitelepítették. Aki valamilyen oknál fogva mégis Magyarországon maradt – és korábban nem asszimilálódott –, nem vállalhatta nyíltan származását. A meghurcoltatások miatt tehát megszűnt az éles különállás.

Térbeli határok az anyakönyvek alapján: a lokális endogámia és exogámia

Az anyakönyvek bejegyzései lehetőséget adtak a házasulandó felek származásának pontos meghatározására. Emellett arra is fény derült, hogy az országhatár megváltozása milyen hatást gyakorolt a település kapcsolatrendszerére.

Vizsgálatom során Örsi Julianna meghatározását használtam a lokális exogámiáról és endogámiáról.¹⁰¹

Az anyakönyvi bejegyzésekből kitűnt, hogy az exogám házasságok többségében a férfiak származnak más településről, s a nők a kübekházi születésűek.¹⁰²

A következőkben a négy periódus adatainak elemzését mutatom be.

1. 1853-ig, az első intervallum kezdetéig még csak 9 év telt el a község telepítésétől, ezért ekkor tiszta endogámiára – amikor a völegény és a menyasszony is helybeli születésű és helybeli lakóhelyű – nem volt példa. Azoknak a házasságkötéseknek az aránya, ahol a házasulandó felek helybeli lakosok voltak, de más településen születtek, elérte a 49%-ot. Ezek a házasságok tehát a lakóhelyi endogámia és születési exogámia csoportjába sorolhatók. Itt kell utalnom arra a tényre, amit már korábban említettem. A betelepülés a környező területekről történt, az első telepesek többnyire Torontál, illetve Csanád és Csongrád vármegyék közelebb eső településeiről jöttek. Ez egyrészt azt jelzi, hogy az újonnan létrejött település azonos nemzetiségű lakóit nem választotta el egymástól kulturális határ, s így nem okozott nehézséget az együttélés. Másrészt a lakosok megtarthatták a már meglévő kapcsolataikat, melyek elősegítették a környező települések lakosaival kialakított házasságok létrejöttét.

Az exogám házasságok aránya 51% volt, aminek egyik oka abban rejlett, hogy a kis lélekszám miatt a párválasztási lehetőség korlátozott volt. 1857-ben ugyanis 1357 fő lakott Kübekházán¹⁰³, illetve a lakosság egyharmadát kitevő németek és a magyarok nem kötöttek egymással házasságot. Mivel a térség legtöbb falva szintén kis lélekszámú volt, illetve azokban is több etnikum élt egymás mellett (németek, szerbek,

¹⁰¹ Lakóhely szerinti vagy tiszta exogámia az, amikor a két fél házasságkötéstük előtt más – más településen él. Előfordulnak azonban olyan esetek is, amikor ugyan a felek különböző településen születtek, de az egyik fél (vagy szülei) pl. munkavállalás céljából később elköltözött, s lakóhelyén választott párt magának. E házasságok tehát születés alapján exogámnak, de lakóhely szerint endogámnak tekinthetők. Örsi J. 1983, 40-41.

¹⁰² Ez azt az egyházi előíráson alapuló szokást mutatja, miszerint a házasságot a lány lakóhelyén kellett megkötni. Huszár E. 1931, 270.

¹⁰³ Blazovich L. (szerk.) 1995, 70.

románok, bolgárok), az azokban élő magyaroknak és németeknek szintén érdekükben állt a más falvakban, így Kübekházán élő azonos nemzetiségűekkel fenntartott házassági kapcsolat.

A kübekháziak e korszakban 21 településen találtak párt maguknak. Ebből 9 település neve csak egy-egy esetben fordul elő (Deszk, Ferencszállás, Kiszombor, Magyar Czerna–Magyarcsernye, Marienfeld–Nagyteremia, Mokrin, Nagyszentmiklós, Tértvár, Újhely), ami azt jelzi, hogy a kapcsolat csak egy-egy családot érintett. A legszorosabb kapcsolat a következő településekkel alakult ki: Szőreg (7), Majdán (6), Pusztakeresztúr (6), Rábé (6), Kisbéb (5), Oroszlámos (5).

A társközségeket térképre vetítve megállapítható, hogy azok összefüggésben állnak a közigazgatási (Torontál vármegye) és a természeti határokkal. Ez utóbbit nyugaton a Tisza, északon pedig a Maros képezi.

Mivel az endogámia aránya az etnikum egyik meghatározó eleme¹⁰⁴, a lokális exogámia és endogámia kapcsolatát megpróbáltam az etnikai oldal felől is megközelíteni, és szemléltetésképpen Kübekháza társközségeit a térképen aszerint jelöltem, hogy a házasságokat magyar vagy német felek kötötték. A térkép segítségével láthatóvá vált, hogy a magyarok és a németek más-más társközségekkel tartottak fenn kapcsolatot. Az egyetlen közös falu a szomszédos Óbéba volt, ahol a lakosság többsége görög-keleti vallású román volt, s akik mellett kis számban magyarok és németek is éltek.¹⁰⁵

A társközségek kiválasztásában szerepet játszott a távolság is. Mivel magyarok lakta községekből több helyezkedett el 10 km-es körzeten belül, a magyaroknak nagyobb lehetőségük volt a közelben párt találni. A németek által lakott falvak többsége ezzel szemben távolabb helyezkedett el, s ez lehetett az oka annak, hogy a magyarokkal szemben a kübekházi németek nagy része a falun belül választott párt magának. A fennmaradó 6 főből 2 szülőhelyéről, Nagyszentmiklósról és Marienfeldből hozott magának feleséget, ami arra mutat rá, hogy a szülőhelyükhöz való kötődés erősebbnek bizonyult még a lakóhelyükhöz való kötődésnél. (A magyarok körében is megfigyelhető egy ilyen tendencia: 1 esetben Kiszomborral, 3 esetben Pusztakeresztúrral, kettőben pedig Szőreggel). Másik két esetben – bár lakóhelyük más-más település volt – azonos helyen, Csanádon született mindkét fél, s így ezek is a szülőfaluhoz fűződő erős kapcsolatra vezethetők vissza.¹⁰⁶

Ha a fentiek alapján a nemzetiségek közötti határok figyelembevételével egy-egy falut, hanem a környező térséget vesszük, akkor e házasságok inkább endogámnak tekinthetők. Kübekháza ugyanis olyan Torontál vármegyei településekkel alakított ki házassági kapcsolatot, melyek magyar lakosai a kübekháziakhoz hasonlóan a *szögedi nemzet*¹⁰⁷ tagjai voltak, német lakosai pedig azonos telepítés révén kerültek a Bánságba. Az 51%-os lokális exogámiát gyengíti még Kübekházának a 2 filiájával való szoros házassági kapcsolata is. Kisbébával és Rábéval ugyanis 11 há-

¹⁰⁴ Örsi J. 1983, 31.

¹⁰⁵ 1890-ben a 3088 főből 1982 volt román, 813 magyar és 255 német. Jekelfalussy J (szerk.) 1892, 316.

¹⁰⁶ Az egyik ilyen település, Újszentiván németisége szintén Ócsanádról jött ide a múlt század derekán.

Bálint S. 1976, 247.

¹⁰⁷ Bálint S. 1976.

zasságot kötöttek kübekháziak, amikhez ismerkedési lehetőségül az egyházi szertartások szolgálhattak.

2. A következő periódusban, 1883-1892 között már megjelentek a szülőhely szerint endogám házasságok, de arányuk mindössze 18%-ot tett ki. Kübekháza házasodási körzete azonban a nagy nyitottság ellenére is egységesnek mondható. A társközségek száma 34-re nőtt, de amíg a távolabbiakkal csak egy-egy házasság jött létre (ezek az előző időszakhoz hasonlóan a németekhez köthetők), addig a közelebbieik szerepe megnőtt. Erre utal az is, hogy a legjelentősebbé a magyarok számára Ószentiván (12) vált, a németek számára pedig a szintén 1844-ben telepített Keglevicháza (9), melyek 1853-62 között még nem szerepeltek. A Kübekháza és Ószentiván közötti szoros kapcsolat az ószentiváni anyakönyvekben is fellelhető: 1876-1900 között ugyanis Kübekháza 14 házassággal Szöreg és Tervár után a harmadik legjelentősebb társközsége volt Ószentivánnak. Kübekháza számára Ószentiván mellett a szomszédos Rábé (11) és Majdán (8), Keglevicháza mellett pedig Újszentiván (5) töltöttek be még fontos szerepet.

Mindezek azt mutatják, hogy a régi, térben távolabbi kapcsolatok meglazultak, s velük szemben közelebbi lehetőségek értékeldtek fel. Változás ennek megfelelően annyiban történt, hogy a kibocsátó településekkel (pl. Marienfeld, Nagyszentmiklós) megszűntek az olyan típusú házasságok, melyekben mindkét fél azonos helyen született, s csak ezután költözött egyikőjük családja Kübekházára. Ilyen jellegű házasságkötésre mindössze egy keglevicházi és egy ószentiváni esetet találtam. Ezek a szülőhely szerint endogám házasságok megjelenéséhez hasonlóan azt támasztják alá, hogy elkezdődött egy összetartó közösség kialakulása.

Mindezek mellett még egy fontos változásra figyeltem fel: a távolság, a természeti és közigazgatási határok ellenére 5 házasság született szegedi lakosokkal. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a nagyváros, az ipar szerepe nagyobb lett ebben a korszakban, és ez vonzóvá vált a faluban lakók számára. Ezt az támasztja alá, hogy mindegyik esetben iparosok, hivatalnokok nevei szerepeltek az anyakönyvekben. Szegedhez hasonlóan más városok is megjelentek a társtelepülések között, így Törökkanizsa, Lugos, Nagyikinda.

3. 1913-1922 között a szülőhely szerint endogám házasságok 37,4%-ot tettek ki, ami ugyan nem sok, de az előző periódusokhoz képest lassú növekedést mutat. Ez a szám összefüggésben állhat a lakosok számának növekedésével¹⁰⁸, de egyben a közösség kapcsolatrendszerének tartósságát is mutatja.

A szülőhely szerint exogám, de lakóhely szerint endogám házasságok aránya 20%-ot tett ki, a tisztán exogámoké pedig 42,6%-ot. A társközségek összetétele a trianoni határok létrejöttéig lényegesen nem módosult. A 29 településből ugyanis az újak egyrészt a háború alatt jelentek meg és a házasságok katonákhoz fűződtek (pl. Homokkomárom) másrészt többnyire iparosokhoz, csendőrokhöz (pl. Nagylak) és egy tanítóhoz (Győrszabadi, ma Vámoszabadi).

A többi község megegyezik az előzőekben említettekkel, ami a kapcsolatrendszer összeforrottságát bizonyítja. A korábbiakkal szemben Kisbéba már nem szerepel

¹⁰⁸ 1920-ban 1821 fő lakott itt. Blazovich L. 1995, 70.

a társközségek között, mert 1891-ben Kübekházához csatolták.¹⁰⁹

Szeged szerepe az iparosodás mértékének növekedése következtében még fontosabb lett. A házasságra lépők között pl. borbély, hivataloszolga, villamoskalauz fordult elő.

A fentiekben ismertetett adatokban változást az I. világháborút követő országhatárok hoztak, melyek útját állták a korábbi szoros kapcsolattartásnak a szomszédos falvak többségével. A térképmelléletek összehasonlításából is jól látható, hogy a társközségek jó része Jugoszláviához, illetve Romániához került. Emiatt a házasodni szándékozóknek új házasodási kört kellett kialakítaniuk. Az ezt követő házassági stratégiákat a Hinkl család példáján keresztül a III. részben fogom ismertetni.

4. A megváltozott viszonyokat az 1943-52 közötti időszakon keresztül mutatom be. A korábban egységes térséget szétszabdalo országhatárok ellenére találtam olyan házasságokat, amelyekben az egyik fél szülőhelye már nem tartozott Magyarországhoz (pl. 9 esetben Óbéba, háromszor Valkány és Oroszlámos, illetve Csóka, Keglevicháza, Rábé, Óbesenyő). Ezek az adatok tehát azt bizonyítják, hogy az országhatárok nem minden esetben jelentettek akadályt. Hasonló eset a Hinkl családban is történt.

A megváltozott országhatárra válaszként megnőtt a Szegedhez tartozó külterületek (pl. Alsóközpont, Csengele, Szatymaz) és néhány Csongrád megyei falu jelentősége.

Ahogy az már Kübekháza történeténél is említettem, 1946-ban kitelepítették a kübekházi németeket. Ez egyrészt az etnikai határok megszűnését eredményezte, másrészt azt, hogy a németek helyére az ország más vidékeiről érkeztek lakosok (ld. 4. sz. melléklet). Ezzel azonban ismét két részre oszlott a falu társadalma, s ez a szembenállás egészen napjainkig észrevehető a lakosok véleményében. Emiatt sok olyan házasság volt, melyben egyik fél sem Kübekházán született, hanem csak itt telepedett meg. Ezekkel szemben mindössze három olyan házasságot találtam, melyek a falu korábbi egységét támasztják alá azzal, hogy mindkét fél kübekházi születésű volt, s csak a munkahely miatt költöztek el a völegények két esetben Szegedre, egy esetben pedig Pécsre.

Mindezek érthetővé teszik a lokális endogámia alacsony számát, ami mindössze 17,75%-ot tett ki.

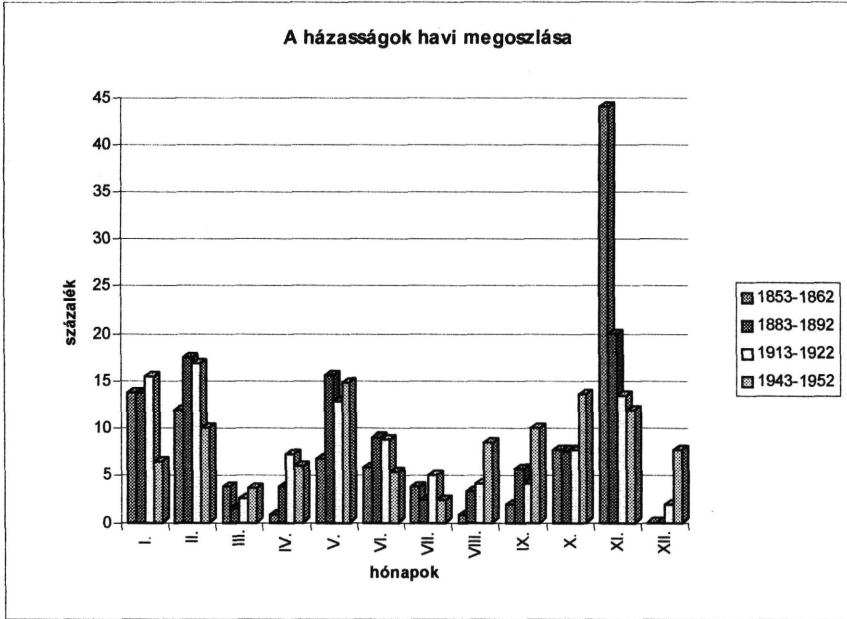
A házasságok térbeli határaival kapcsolatban összegzésként megállapítható, hogy amíg a 19. század második felében a lokális exogámiát nagy mértékben befolyásolták a térbeli, közigazgatási és etnikai határok, addig a 20. század első felétől megindult egy ezzel ellentétes irányú folyamat, melyben nagy szerepet játszott a magyar–román–jugoszláv hármashatár létrejötte is.

¹⁰⁹ Borovszky S (szerk.) é.n. 71.

Az anyakönyvekben fellelhető időbeli határok

A házasságkötések idényhullámvázása

Ha napjaink házasságkötéseinek havi megoszlására gondolunk, anyakönyvek felhasználása nélkül is tudjuk, hogy a május–augusztus közötti időszak a legnépszerűbb. A múlt század gyakorlata azonban eltért ettől. A következőkben az anyakönyvek segítségével az 1853–1952 közötti négy periódus adatait mutatom be, melyet az alábbi táblázat is érzékletesen szemléltet.

A táblázat adataiból kitűnik, hogy különösen a 19. században nagy ingadozások voltak az egyes hónapok között, melyek egyben azt is jelzik, hogy a házasságkötéseknek időbeli korlátai, határai is voltak. Ezek okai közül kettőt emelek ki: az egyházi előírások szabályozó szerepe az egyik, amely tiltotta a böjti napokon,¹¹⁰ vagyis nagyböjt és advent idején kötendő házasságokat. A másik ok pedig az, hogy a falusi lakosság többsége az évszak változásait követő mezőgazdasági munkából élt, ami meghatározta az időbeosztásukat.

A táblázatból három házasságkötési időszak bontakozik ki: *farsangi*, *zöldfarsangi* (húsvét és pünkösd között) és *kisfarsangi* (október–november). Ezek mind az egyházi, mind a gazdasági évnél házasságkötésre alkalmas időszakai, hiszen sem egyházi korlátozás, sem fontos mezőgazdasági munkák (pl. vetés, aratás, szüret) nem esnek ekkorra. Az anyakönyvekből kitűnt, hogy egy-egy periódus elején és végén kötötték a legtöbb házasságot, ezzel is élesebbé téve a határokat. Ennek oka egyrészt

¹¹⁰ Kakuk M. 1983, 58.

valószínűleg az, hogy a lehetséges időpont elérkeztét már várták a jegyesek, másrészt pedig pl. farsang végére megismerkedtek újabb párok, akik nem akartak hosszabb ideig várakozni.

1853-1862 között e három periódus közül az őszi volt a legjelentősebb, amit az mutat, hogy az esküvők 44%-át egyetlen hónap alatt, novemberben kötötték, októberben pedig 7,7%-át. Ennek többek között az volt az oka, hogy ekkorra befejeződtek az őszi munkák, ekkor volt hízott disznó és bor. A helyi szokásrend tehát ezt az időszakot tartotta elsődlegesnek. Mivel az ószentiváni házassági anyakönyvek vizsgálatakor a hónapok kedveltségét illetően hasonló eredményre jutottam, feltételezem, hogy a térség más településein is hasonló arány állhatott fenn. Ezt támasztja alá Kós Károly azon megjegyzése is, miszerint "... a bánsági svábok sem kedvelik a májust, viszont - a téllal szemben - előnyben részesítik az őszet..."¹¹¹

A későbbi időben azonban az éles határokat kiváltó okok jelentőségének csökkenésével a hónapok közötti nagy különbségek kiegyenlítődték, s így ez az arány is megváltozott: az 1943 és 1952 között a házasságoknak csupán 24,4%-a esett e két hónapra.

1853-1862 között a vízkereszttől nagybőjtig tartó farsangot (január, február és március eleje) a házasulók 29,3%-a választotta az esküvőhöz. Ebben valószínűleg az is közrejátszhatott, hogy farsang idején sok mulatságot rendeztek, melyek lehetőséget adtak a fiataloknak az ismerkedésre. Ez az időszak a következő évtizedekben is megőrizte szerepét (1913-1922 között 32,3%-ot ért el), s jelentősebb csökkenés csak az utolsó periódusban történt, amikor mindössze 16,5%-ot tettek ki a farsangi lakodalmak.

A zöldfarsang idején kötött házasságok aránya az első periódusban még igen alacsony volt, összesen 12,5%. Később azonban népszerűbbé vált – 1943-1952 között 20,1% volt –, amit azzal indokoltak, hogy május a kezdet ideje. Emellett a lakodalmat már az udvaron felállított sátorban is meg lehetett tartani, és nem kellett a lakást igénybe venni.

E három szakasz közti időben a katolikus egyház tiltásainak hatására nem vagy csak ritkán tartottak lakodalmat: márciusban és áprilisban a hamvazószerdától nagypéntekig tartó nagybőjt, decemberben pedig a karácsonyt megelőző, négy hétig tartó advent miatt. Ezeket az előírásokat a 19. században minden házasságnál figyelembe vették. Az általam vizsgált időszakok alatt az első decemberi házasságot 1917-ben, az I. világháború alatt kötötték. Ezt 1922-ig még három hasonló eset követte, 1943-1952 között pedig 13. Ezen házasságok egy részének is van magyarázata: két esetben özvegy, hét esetben pedig elvált volt az egyik, illetve mindkét fél. Az özvegyek ugyanis már nem rendeztek nagy mulatságot, illetve egyes esetekben, például ha kisgyermek maradt árván, szükség volt az elhunyt családtag mielőbbi pótlására.

A válások megjelenése rávilágít a házasulandó felek vallásról és házasságról alkotott szemléletének megváltozására is: eszerint a házasság szentségének elnyerése már nem egyszeri, hanem ismételhető esemény. A válás társadalmi megítélését pedig az jelzi, hogy általában az özvegyek által használt időben kötöttek házasságot az el-

¹¹¹ Kós K. 1980, 476.

vált személyek.

A márciusi és áprilisi esküvők a múlt században még hamvazószerda előtt vagy húsvét után kötöttek, a házasulandó felek tehát betartották a házasságkötések időzítésére vonatkozó hagyományos normákat. 1913-1922 és 1943-1952 között már összesen nyolc nagybőjt alatti házasság jött létre, melyek közül kettő özvegyekhez kapcsolódik, három elvált személyekhez. A nagybőjti tilalmat az első házasságukat kötő párok közül a vizsgált periódusok alatt mindössze 1918-ban, a háború alatt szegte meg egy káplár, illetve egy vártüzér, egy esetben pedig csak polgári házasságot kötöttek a felek, egyházit nem. Az utóbbi véleményem szerint szintén a vallásosság gyengülését mutatja.

Bár a nyári időszakra nem esett egyházi tilalom, mégis kevés lakodalmat rendeztek, mert a házasságkötés ideje szoros kapcsolatban áll az emberek munka-, illetve szabadidejével, jelen esetben az aratással és kapálással. Ennek megfelelően 1853-1862 között júliusban és augusztusban az összes házasságnak mindössze 4,7%-a kötött meg. Ráadásul ezek között sok özvegy szerepelt, illetve iparos, az utolsó tíz évben pedig gyári munkások is, akiknek szabadidejét kevésbé befolyásolták a mezőgazdasági munkák. Mivel azonban a vizsgált időszak egésze alatt a mezőgazdasági munka volt a meghatározó kereseti lehetőség, e két hónap aránya 1943-1952 között is csak 10,8% volt.

Jelentősebb változás ezt követően kezdődött el (tévesztés, iparosítás miatt szegedi munkahelyek), aminek következtében napjainkban éppen a nyár a legkedveltebb időpontja a házasságkötéseknek.

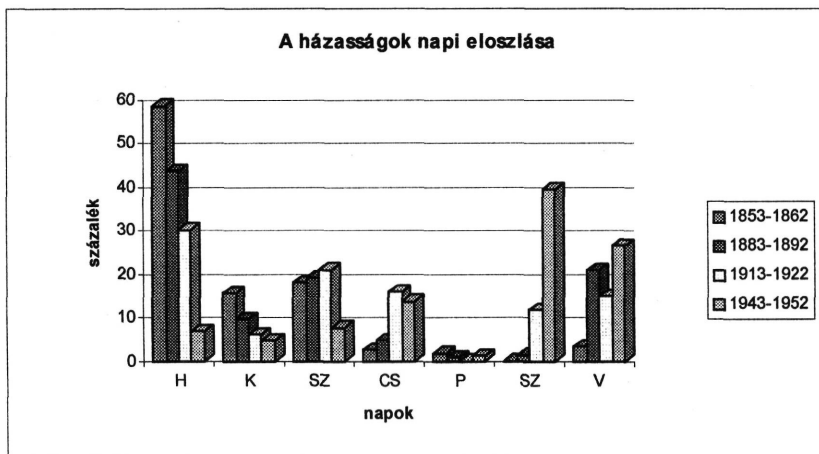
A fentiek alapján megállapítható, hogy a házasságkötések időpontja és az egyházi, illetve gazdasági év határai között szoros összefüggés van, ami a helyi szokásokba is beilleszkedett. Ezek azonban felette állnak a nemzetiségek közötti határoknak, s így mind a magyarok, mind a németek ezekhez igazodtak, vagyis hasonló mértékben használták ki a hónapokat. A 20. századra a házasságkötések idejét meghatározó szempontok közül a vallás háttérbe szorult, amit a nagybőjti és adventi házasságok megjelenése mutat.

Míg a 19. század közepén Kűbekháza adatai megfeleltek a Faragó Tamás által meghatározott tradicionális kétsúcsú görbének¹¹², addig a 20. században felzárkózott ezek mellé a nyár eleje is. Bár a vizsgált időszak végén is fennállt még ezeknek a dominanciája, de a vallásosság gyengülése és az iparosodás lassú megindulása már előrevetítette a hónapok közötti éles határok megszűnését, s az elkövetkezendő változást. Ez a tendencia persze nemcsak Kűbekházában figyelhető meg, hanem az ország más vidékein is, amit Hernádi Miklós adatai is igazolnak.¹¹³

¹¹² Faragó T. 1992, 311.

¹¹³ Hernádi M. 1985, 89-92.

A házasságkötések napja

Az anyakönyveket kutatva az is érdekelt, hogy vajon a házasságkötések napját meghatározták-e valamilyen szempontok. A vizsgálat során arra a következtetésre jutottam, hogy léteztek ilyen tényezők, mégpedig igen jelentősek. Alapját ennek is az egyházi szabályok jelentették. Szeredy József 1883-ban kiadott *Egyházjog* című könyve szerint "az esketés ne bőjti napon... menjen végbe." A vásár- és ünnepnapok „... ájtatossággal és jó cselekvényekkel töltsenek, ... a hívek azon az u. n. szolgai munkától tartózkodván, a közös isteni tiszteleten szorgalmasan megjelenjenek. A tisztos és ártatlan multságok nincsenek megtiltva... De tiltva van minden lármás és botrányt okozó multság.”¹¹⁴ Ennek betartása persze a helyi paptól is függött, s feltételezem, hogy személye a későbbi időkben befolyással volt a házasság napjának kiválasztásában.

Ezen okok miatt 1853-1862 között vasárnap mindössze négy esküvőt tartottak – az összes házasság 3,4%-át –, melyek közül ráadásul kettőt özvegyek kötöttek, ami valószínűleg elkerülte a nagy vigasságot.

A vasárnap megtartása egyben a szombati lakodalmak mellőzésével járt, hiszen a nagy multság a másnapi misék elhanyagolását eredményezte volna. Mivel emellett régebben a szombat a szegedi tájon bőjti napnak számított¹¹⁵, egyetlen lakodalmat sem rendeztek e napon.

E két nap mellett ekkor a csütörtök és a péntek sem játszott meghatározó szerepet. Csütörtökön csupán egy özvegy magyar pár, illetve két német pár lépett házasságra. A pénteket részben megtisztelt, részben szerencsétlen napnak tartották. Pénteken halt meg Jézus Krisztus. E napon nem volt jó semmi új munkába, vállalkozásba kezdeni, így házasságra lépni sem. Sőt ezen a napon a legény nem járt lányhoz, még a

¹¹⁴ Szeredy József, 1883, 1339. Idézi Kakuk M. 1983, 58.

¹¹⁵ Bálint S. 1980, 317.

mátkájához sem.¹¹⁶ Pénteki napon emiatt mindössze két házasságot kötöttek, még hozzá mindkettőt 1853. XI. 11-én, vagyis a plébánia alapításának napján¹¹⁷.

1853-1862 között a vasárnapot követő nap, a hétfő volt a házasságkötések legnépszerűbb napja. Ehhez a naphoz a házasságok 58,7%-a fűződik. Népszerűségében szerepet játszott, hogy az emberek úgy gondolták: "Szerencsés dolog hétfőn nagyobb munkába kezdeni (házépítés, aratás, hordás, cséplés), gügyűnek lányt keresni, házasodni, lakodalmazni."¹¹⁸

A hétfőt a szerda 18,1%-kal és a kedd 15,5%-kal követte. Az előbbi szintén közkedvelt napja volt a lakodalmaknak a szögedi nemzet tagjai között.¹¹⁹ Ezt az is elősegíthette, hogy a hétfői esküvő után maradt még egy nap pihenésre, előkészületekre.¹²⁰ A keddről viszont általában rossz véleménnyel voltak az emberek: "A kedd nem szerencsés nap. Öregek szerint nem jó tehát valamit kezdeni, így építkezésbe fogni, lányt kérni, lányhoz járni, lakodalmat ülni... Újkigyóson járja: olyan, mint a keddi menyasszony, azaz nem sokat ér, nem hívják semminek sem... Padén éppen-séggel kedden szokás esküdni, hogy az új pár élete kedves legyen."¹²¹

Bár a kedd kübekházi megítéléséről nem tudunk, de megállapítható, hogy a keddi nap 1853-1922 között a csütörtökkel együtt inkább a németekhez kapcsolható, míg a szerda a magyarokhoz. Habár hétfőn magyarok és németek egyaránt kötöttek házasságot, de a magyarok aránya kedvezőbb volt. Ezt bizonyítják az alábbi adatok is: 1853-1862 között az első házasságukat ülő magyar párok közül 67,7% választotta ezt a napot, míg a németek közül csak 42,1%. 1883-1892 között is hasonló volt az arány: a magyaroknál 56,7%, a németek körében pedig 30,5%.

Az özvegyekről az mondható el, hogy a havi megoszálással szemben itt nem volt jelentős elhatárolódás az első házasságukat kötő pároktól. Többnyire tehát ugyanolyan gyakorisággal használták fel a napokat, mint a nem özvegy párok. Ez alól legfeljebb az 1883-1892 közötti vasárnapok képeznek kivételt, amikor 10 esetben özvegyek esküdtek.

A napok kiválasztásánál a házasulandó felek társadalmi helyzetét is szerettem volna tanulmányozni. E vizsgálat azonban nem lehetett teljes körű, mert az anyakönyvek nem tüntetik fel a szülők vagyoni állapotát, így tehát nem tudtam megkülönböztetni a módos és a kevés vagyonnal rendelkező személyeket. A földműves és különböző iparos kategóriák pedig vegyesen fordultak elő a napok tekintetében.

1883-1892 között annyi változás történt, hogy az előző periódushoz képest megnőtt a vasárnapok szerepe. Míg e nap a magyarok körében inkább az özvegyekhez kötődik, addig a németeknél az első házasságukat kötőkhöz: ezen párok 42,4%-a döntött ugyanis úgy, hogy e napon esküszik meg.

Az 1913-1922 közötti idővel kapcsolatban fontos megemlíteni a szombatot,

¹¹⁶ Bálint S. 1980, 316.

¹¹⁷ Juhász K. 1944, 27.

¹¹⁸ Bálint S. 1980, 314.

¹¹⁹ Bálint S. 1980, 315.

¹²⁰ Kakuk M. 1983, 62.

¹²¹ Bálint S. 1980, 315.

aminek aránya a korábbi 3,2%-ról 11,8%-ra emelkedett. A következő periódusban már a legkedveltebb nap volt (39,6%), s népszerűsége napjainkig tart. A kübekházi mellett többek között kunszentmártoni¹²² és jászdózsai¹²³ adatok is azt mutatják, hogy a század első felétől nőtt meg a szombati esküvők száma. A változás oka tehát általános jelenségben keresendő. Bár ezen a napon iparosok és földművesek egyaránt házasodtak, mégis azt feltételezem, hogy városi hatásra kell gondolnunk.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a 19. században az esküvők napjának kiválasztásakor igyekeztek figyelembe venni a szent és a profán idő közötti határt, s a házasságokat főleg hétköznapra tették. Ekkor ugyanis még a legtöbben mezőgazdaságból éltek, amikor a munkaidőt nem szabályozta állami törvény, csak egyházi. Ezzel szemben a 20. század közepére már fontos tényezővé vált az elsődlegesen nem mezőgazdaságból élők számára a kötelezően előírt munkaidő, aminek következtében az utolsó munkanap, a szombat kedveltsége megnőtt, a vasárnap pedig alkalmat nyújtott a pihenésre.

A házasulók korhatára

Az alábbi táblázatok a házasulandó felek életkorát, vagyis a házasságkötéshez szükséges *korhatárt* mutatják be.

1853-1862

A férfiak életkora	A nők életkora						
	17 éven aluli	17-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	30-39 éves	40-49 éves	50 éves és idősebb
20 éven aluli		10	1				
20-24 éves	4 db	49	9				
25-29 éves		4	8	4			
30-39 éves		3	9	1	4	2	
40-49 éves						1	
50-59 éves				1	1	2	2
60 éves és idősebb							1

¹²² Kakuk M. 1983, 61.

¹²³ Barna G. 1973, 159.

1853-62 között a házasságok 42,2%-át 17-19 éves nők és 20-24 év közötti férfiak kötötték. A nők esetében a 116 házasságból mindössze egyszer szerepelt a 15 éves kor, háromszor pedig a 16. A levéltárban fennmaradt az 1856. VI. 3-án 15 évesen férjhez ment Rosina Marschall édesanyjának kérvénye, melyben férje öt hónappal korábbi halálára, az árván maradt gyermekekre és a vezető nélkül maradt gazdaságra hivatkozva lánya számára korengedéllyel történő házasságot kért.¹²⁴ Ez is azt mutatja, hogy a házasságkötéseknél előforduló általános életkor alsó határának a 17. év tekinthető.

1883-1892

A férfiak életkora	A nők életkora						
	17 éven aluli	17-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	30-39 éves	40-49 éves	50 éves és idősebb
20 éven aluli	-	2	-	-	-	-	-
20-24 éves	7	90	36	1	-	-	-
25-29 éves	3	16	12	5	2	-	-
30-39 éves	-	3	4	5	5	1	1
40-49 éves	-	-	-	1	6	6	-
50-59 éves	-	-	-	-	2	1	1
60 éves és idősebb	-	-	-	-	-	-	1

1913-1922

A férfiak életkora	A nők életkora						
	17 éven aluli	17-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	30-39 éves	40-49 éves	50 éves és idősebb
20 éven aluli	-	9	-	-	-	-	-
20-24 éves	2	31	40	-	-	-	-
25-29 éves	2	31	37	9	1	-	-
30-39 éves	-	-	11	8	2	-	-
40-49 éves	-	-	1	-	3	-	-
50-59 éves	-	-	1	-	-	1	2
60 éves és idősebb	-	-	-	-	-	-	4

¹²⁴ Sz. Cs. E. L. 42. sz.

1943-1952

A férfiak életkora	A nők életkora						
	17 éven aluli	17-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	30-39 éves	40-49 éves	50 éves és idősebb
20 éven aluli	2	2	1	-	-	-	-
20-24 éves	5	27	30	3	-	-	-
25-29 éves	2	14	29	6	4	-	-
30-39 éves	-	6	8	6	10	-	-
40-49 éves	-	-	-	1	6	4	-
50-59 éves	-	-	-	1	-	1	1
60 éves és idősebb	-	-	-	-	-	-	-

Jelentősebb változás e tekintetben 1883-1892 között nem történt, ám 1913-1922 között a 17-19. életévükben férjhezmentek aránya a korábbi 56,9%-ról 36,4%-ra esett, a 20-24 éveseké pedig 23,3%-ról 46,2%-ra nőtt. A házasságkötések idejének ilyen nagyságú kitolódása összekapcsolható egyrészt a férfiak életkorának növekedésével, másrészt ez is a születésszabályozás egyik módja lehetett, mert így valamelyest lecsökkent a termékenységi idő. Erre azért lehetett szükség, mert a betegségek nagy része gyógyítható lett, s így a korábbiakhoz képest több gyermek maradt életben.

1913-1922 között a 25-29 éves nők aránya is megnőtt, méghozzá 5,1%-ról 8,7%-ra. Bár önmagában ez nem nagy különbség, de a 20. század elejére az özvegy nőkkel szemben előtérbe kerültek a 25-29 éves hajadonok. Ebben nagy szerepe volt az I. világháborúnak is, e házasságok ugyanis 1918-1920 között kötettek, vagyis amikor a katonák hazatértek a frontról.

Az 1943-1952 közötti adatok szintén a korhatár kitolódását mutatják: 17-19 évesen a nőknek csak 29%-a, 20-24 évesen pedig 40,2%-a ment férjhez. A 25-29 évesek aránya 9,9% volt.

A nőkhöz hasonlóan a férfiaknál is a felső korhatár lassú kitolódása figyelhető meg, amit több tényező is befolyásolt. Ezek közül kiemelendő a házasságjogi és a honvédelmi törvény, melyek a kötelező katonai szolgálat teljesítése céljából általában a 24. éven aluli házasságokat tiltották.¹²⁵ Ezt bizonyítja az a szokás is, miszerint az anyakönyvekbe beírták, hogy rendelkezik-e a vőlegény a katonaságtól elbocsájtó levéllel vagy kivételes nőülési engedélyt szerzett. Amint majd látni fogjuk, sok kübekházi legény nem várta meg a 24. év betöltését. Ebben szintén a kialakult szokásrend játszhat fontos szerepet, amely érvényesülését a szülők biztosították.¹²⁶

Amíg eleinte a 20-24. életév volt a legnépszerűbb – 1853-1862 között 53,4%,

¹²⁵ Örsi J. 1978, 103.

¹²⁶ Örsi J. 1978, 104.

1883-1892 között pedig 63,5% —, addig 1913-1922 között már csak 37,4%-ot ért el ez az arány. Eközben a 25 évesnél idősebb korokban nősülő férfiak között az özvegyekkel szemben megnőtt a legények száma. Az 1913-1922 közötti adatok pedig már egyértelműen a legények szerepéről tanúskodnak: 97,5%-uk volt ugyanis nőtlen.

A 30-39 éveseknél is hasonló tendencia érvényesült. 1853-1862 és 1883-1892 között is a férfiak 73,7%-a özvegy volt. A 20. században azonban a nőtlen férfiak kerültek túlsúlyba: 1913-1922 között 52,4% volt az arányuk, 1943-52 között pedig 100%. A felső korhatár illetően való növekedése minden bizonnyal a hadkötelezettséggel, hadifogsággal és a családalapításhoz szükséges anyagi javak biztosításával áll összefüggésben.

A házasságra lépők életkorának növekedése mellett az is megfigyelhető, hogy fokozatosan megnőtt a felek közti korkülönbség. Ez eleinte még csak a férfiak második házasságkötésénél fordult elő, amiben szerepet játszhatott az is, hogy az első feleség korai halála után a gyermekek magas halálozási aránya miatt ismét újraindításra volt szükség, aki képes volt gyermeket szülni. Később azonban az első házasságkötésnél is megjelent a nagy korkülönbség, hiszen a férfiak csak a katonaság végeztével gondolhattak a nősülésre.

Vallási határok

Az etnikai, térbeli, időbeli határok után fontos megemlíteni a vallási határokat, hiszen ezek is jelentős választóvonalakat képeztek az elmúlt évszázadok alatt, elég itt csak a vallásháborúkra gondolni.

A vallás 19. századbeli szerepét mutatja az is, hogy Kübekháza telepítésekor kimondták: kizárólag római katolikus magyar lakosok nyernek engedélyt a letelepedésre. Idővel németek is költöztek a faluba¹²⁷, a nemzetiségi kritérium ezzel megszűnt, de ők is római katolikusok voltak. A falu tehát vallásilag továbbra is endogám maradt, de amint azt az alábbi táblázat mutatja, később más vallású lakosai is lettek. Ennek ellenére mindig a római katolikusoké maradt a vezető szerep a környékbeli településekhez hasonlóan, eltekintve a többségében román lakosú, s így görög-keleti vallású Óbétától.

Mivel Kübekházán római katolikus templom van, csak azokkal a házasságokkal találkoztam a kutatás 19. századra vonatkozó részében, amelyekben mindkét fél római katolikus vallású volt, illetve ahol a nem római katolikus fél reverzálist adott. Ám az olyan házasságok, amelyekben a római katolikus felek mondtak le vallásukról, nem kerültek be az általam vizsgált múlt századi anyakönyvekbe. Így lehet az, hogy a táblázatban ugyan vannak nem római katolikus vallásúak, de az említett csoport házasságairól nem tudok adatokkal szolgálni. Az első két periódusban mindössze egy vegyesházasságot találtam, de erről bővebben már az etnikai határoknál szóltam. Itt csak annyit említek meg, hogy valószínűleg a vallási és etnikai exogámia rétegendogámiát takar.

Vallásilag vegyes házasságra a 19. században már csak azért is nehéz lett volna adatot találni, mert a térség magyar és német lakosai római katolikusok voltak, görög-keleti vallású románokkal és szerbekkel pedig több más tényező miatt sem kötöttek házasságot.

¹²⁷ Borovszky S. (szerk.) é.n. 71.

Ettől jelentősen eltérnek a 20. századi polgári anyakönyvek, melyek minden Kübekházán kötött házasságról szólnak (persze ettől még a polgári házasságot is tarthatták a nem katolikus fél lakóhelyén). Emiatt 1916. XI. 5-én ráakadtam egy olyan házasságra, melyben mind a két fél görög-keleti vallású, román nemzetiségű volt. A férj óbébai származású volt, a feleség pedig óbébai születésű, de kübekházi lakos.

A vallási határok meggyengülése 1943-1950 között vált érezhetővé (1951-től nem tüntették fel a házaspár vallását). Az urbanizáció erősödésére és a vallásosság gyengülésére már az időbeli határoknál is utaltam, de itt is ez tapasztalható. A nyolc év alatt 14 házasságban voltak különböző vallásúak a házastársak. A római katolikus vallás mellet református, evangélikus, baptista, görög-katolikus és görög-keleti vallást gyakorló felek fordultak elő. Az utóbbira egy példa akadt, ami egyben etnikai szempontból is vegyesházasságot jelent, hiszen a férj, Titi Gyula óbébai származású volt. Itt tehát megerősítést nyert az a megállapítás, miszerint a 20. század közepére csökkent az etnikai határ jelentősége.

Az utolsó időszak nagy mértékű vallási exogámiájának természetesen a németek kitelepipítése is oka volt, hiszen 1946-ban nem volt vallási kritériuma a megtelepedésnek, és így a németek helyére betelepülők között gyakori volt a nem katolikus vallású lakos.

A fent vázolt tendenciát figyelhetjük meg a táblázat adatainál is. A római katolikusok mellett más vallású lakosok 1930-tól jelentek meg nagyobb arányban, vagyis amikor már kevésbé számított a vallási hovatartozás.

A népesség vallás szerint (1880-1949)¹²⁸

Év	A népesség száma	RÓMAI KATOLIKUS	GÖRÖG KATOLIKUS	REFORMÁTUS	EVANGÉLIKUS	GÖRÖG KELETI	IZRAELITA	BAPTISTA
1880	1701	1682 (98,88%)	-	-	-	13 (0,76%)	6 (0,35%)	-
1890	1927	1888 (97,98%)	1 (0,05%)	-	1 (0,05%)	29 (1,50%)	8 (0,42%)	-
1900	1699	1658 (97,59%)	1 (0,06%)	-	-	36 (2,12%)	4 (0,24%)	-
1910	1817	1777 (97,80%)	6 (0,33%)	-	-	29 (1,60%)	5 (0,28%)	-
1920	1821	1807 (99,23%)	3 (0,16%)	3 (0,16%)	-	4 (0,22%)	4 (0,22%)	-
1930	1984	1938 (97,68%)	5 (0,25%)	16 (0,81%)	13 (0,66%)	3 (0,15%)	1 (0,05%)	-
1941	2007	1943 (96,81%)	5 (0,25%)	43 (2,14%)	8 (0,40%)	2 (0,10%)	-	6 (0,30%)
1949	1913	1805 (94,35%)	6 (0,31)	75 (3,92%)	20 (1,05%)	3 (0,16%)	1 (0,05%)	3 (0,16%)

¹²⁸ Kepecs J. (szerk.) 1997, 318-319.

Rétegendogámia és -exogámia

A cím a társadalmi határookra utal, melyek különös jelentőséggel bírtak hosszú időn át.

„Az individuum, aki a születése pillanatában nagyon nehéz határt lép át, bekerül egy határok nélkülinek tűnő világbirodalomba, amely azonban az emberré válás folyamatában határok olyan labirintusának bizonyul, amely minden kultúrában szükségszerű az emberi létezés szabályainak elsajátítása során.”¹²⁹

A falu kódexének, társadalmi előírásainak megfelel egy térbeli rend: így pl. a megköthető házasságok körét a birtokolt földterület rajzolta körül. De gondolhatunk itt a templomi ülésrendre is, amiben szintén felismerhető a társadalmi rend, s így ez a hely a hagyomány és a tulajdon alapján áll. Azaz a szokások szimbolikus rendje a valóságos társadalmi hely megjelenítője, amelyet ily módon alapoznak meg, és amely a hagyomány érvényességén keresztül válik legitimmé.¹³⁰ A térbeli rend tehát a társadalmi rend kifejezője, ami pedig a közösség által elfogadott értékrend megtestesülése, s így a térbeli határok a szimbolikus elhatárolódás tényleges megnyilvánulásai.¹³¹

A határok meghúzása nemcsak stabilizáló, hanem dinamizáló tényező is lehet: a társadalmi határok kihívást is jelentenek, hiszen az alacsonyabb társadalmi rétegek célja sok esetben egy magasabb rétegbe való jutás, vagyis a határ átlépése – és nem megszűnése. Ennek egyik lehetséges módját az előnyös házasságkötések képezik. A határok megnyitása azonban a másik fél, vagyis az eredetileg magasabb társadalmi réteghez tartozó számára veszélyforrást is jelent. Emiatt aggódnak a szülők, hogy az általuk megszerzett vagyon gondatlan kezekbe kerülve elúszik, ha gyermekük nem megfelelő vagyoni háttérű párt választ magának.¹³²

Ezt támasztja alá Borovszky Samu Torontál vármegyéről szóló munkája is. „A szerelemből való házasságok a németeknél, valamint általában más fajbéli földművelőknél is ritkák. A házasuló férfi többnyire saját vagyoni viszonyaira való figyelemmel és más anyagi tekintetek mérlegelésével választás menyasszonyt. Legtöbb esetben nem a fiatalok ízlése irányítja a választás dolgát, hanem a szülők számító esze, különösen a jobb módúaknál akkor, ha a fiú átveszi a gazdaságot s kénytelen lesz a szülőket, meg a többi gyermeket anyagilag kielégíteni. Viszont a leányos apa is megfelelő ellenértékű vagyont keres leendő vejénél. Ily házasságokat rendszeresen ismerősök, rokonok ajánlására kötnek.”¹³³

Hasonló törekvések lehettek Kübekházán is, melyre konkrét példával a III. részben fogok szolgálni. Az anyakönyvek adatainak kijegyzetelése közben azonban azzal kellett szembesülnöm, hogy a társadalmi határokat ezen forrás alapján nem tudom kielégítő módon ismertetni. A legtöbb esetben ugyanis a vőlegény foglalkozásához mindössze annyit írtak, hogy közrendű. Jobb esetben némely pap már megkülönböztette az iparosokat és a földműveseket, de ebből még mindig nem derült ki az adott

¹²⁹ Jeggle, U. 1994, 3.

¹³⁰ Jeggle, U. 1994, 4-5.

¹³¹ Jeggle, U. 1994, 8.

¹³² Jeggle, U. 1994, 4.

¹³³ Borovszky S. é.n. 153.

személy anyagi háttere, nem is beszélve arról, hogy a lány apjának foglalkozását csak 1883-1891 között jelölték. Özvegyek esetében csak az elhunyt házastársat említették meg, a szülőket már nem. Az anyakönyveknek ezt a hiányosságát adóösszeírások felhasználásával szerettem volna kiküszöbölni, de itt a kutatásom *határaiba* kellett ütköznöm. Az országhatárok meghúzása után ugyanis a kübekházi iratok nem kerültek Magyarországra.

Ezek miatt csak az iparosok házasságairól tudok röviden szólni, habár nem tudni, hogy egy-egy iparos rendelkezett-e földdel vagy csupán a szakmájából élt meg.

1853-1862 között az anyakönyv adatai szerint hét iparos (3 asztalos, 2 molnár, 2 kovács) kötött házasságot. A hétből három eset volt exogám. Ez egyben azt is jelenti, hogy a lokális szempontból exogám házasságoknak csupán 5%-a fűződik iparoshoz. Itt tehát eltérés tapasztalható Kocsis Gyula és Nagy Varga Vera ceglédi adataitól¹³⁴ és csongrádi gyűjtésemtől, melyek szerint a lokális és vallási exogámiában egyaránt az iparoské volt a vezető szerep. Hogy ez jelen esetben nem így zajlott, persze közrejátszhatott az is, hogy Kübekháza csupán falu.

1883-1892 között viszont megnőtt az iparosok és tisztviselők aránya a lokális exogámián alapuló házasságokban. Az általuk kötött 21 házasságból 17 volt exogám, ami a kapcsolat nyitottságára utal. Megállapítható, hogy azoknak a településeknek a többsége, melyek csupán egyszer szerepelnek az anyakönyvben, illetve a városi házasságkötések nagy része iparoshoz fűződik.

Az iparosok házasságai közül mindössze háromról tudtam megállapítani, hogy a lány apja is iparos volt, így ezek rétegendogámiának tekinthetők. A többi esetben – már ahol közölték – közrendűek voltak a menyasszony szülei.

Két vőlegényről az adatok alapján kiderült, hogy testvérek voltak és mindketten apjuk foglalkozását, az asztalos mesterséget folytatták. Egy vőlegény szintén apja mesterségét vitte tovább, s így ő is borbély lett. Egy esetben fordult még elő iparos apával rendelkező vőlegény, de ő nem apja ács szakmáját tanulta meg, hanem géplakatos lett, ami előrelépésnek számított az iparosságon belül. Ezek az adatok az iparosréteg azon társadalmi törekvéseit igazolják, miszerint a fiúgyermekek közül legalább az egyik apja mesterségét folytatta, a többiek pedig általában valamilyen más mesterséget választottak.

A többi esetben a szülők földművelésből éltek, ami arra enged következtetni, hogy iparos szakma tanulása a társadalmi felemelkedés egyik módja lehetett a gyermekek számára. Több fiúgyermek esetén így lehetett elkerülni a nagy értéknek számító föld felaprózódását.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az iparosok nagy része földműves családból származó feleséget választott magának, s maga is hasonló családi háttérrel rendelkezett. Itt tehát nem tapasztalható rétegendogámia, a föld továbbra is meghatározó érték maradt, ahogyan az majd a III. részben is látható lesz.

A szülők adatainál pontosabban vezették a tanúk foglalkozási adatait, melyekből az iparosok kapcsolatainak irányára lehet következtetni. Ezekből kiténik, hogy földművesek mellett igen gyakran a vőlegényhez hasonlóan az egyik vagy mindkét tanú iparos volt.

¹³⁴ Kocsis Gy. – Nagy Varga V. 1993, 87.

1913-1922 és 1943-52 között egyre több szegedi iparos és gyári munkás szerepel az anyakönyvekben, ami a foglalkozási szerkezet és a társadalmi rétegződés megváltozására utal. Ez a földművelés második munkaidőbe szorulását jelenti.

Családrekonstrukciós módszert igényelt volna a rokonházasságok vizsgálata. Egy levéltári adat szerint a 24 éves Joseph Britttich és a 17 éves Rosalia Lengl 1922-ben a polgári házasság megkötése után azzal a kéréssel fordultak a püspökhöz, hogy a közöttük fennálló másodfokú konszangviniális rokonság ellenére engedélyezze az egyházi esküvőt.¹³⁵ Bár nem lehet tudni, hogy korábban mennyire volt gyakori a rokonházasság, de a dátum arra enged következtetni, hogy e házasság létrejöttében szerepe lehetett a trianoni határok meghúzásának is, hiszen ennek következtében a németek legtöbb társközsége Romániához került. Emiatt lecsökkent a megfelelő egzisztenciával rendelkező személyek köre, s így a vagyon védelme, együtt maradása céljából a rokonházasság lehetősége kínálkozott megoldásul.

III. A HATÁROK SZEREPE A HINKL CSALÁD TÖRTÉNETÉBEN

A II. részben a kübekházi házassági anyakönyv adatai alapján bemutattam a falu egészére vonatkozó tapasztalataimat. Ebben a részben viszont megpróbálom a Hinkl család példáján keresztül a számok mögé nézni és így megtudni, hogy mit is jelentettek a különböző határok az anyakönyvekben szereplő egyének mindennapi életében. A rokonsági rendszer ugyanis olyan rendszer, „amely természeti - gazdasági - társadalmi környezetével együttműködő funkcionális egész, ugyanakkor a társadalmi - történeti fejlődésnek megfelelően környezetével interakcióban dinamikusan változik.”¹³⁶

A család történetét megpróbáltam úgy összeállítani, hogy a fent ismertetett határok minél jobban kifejezésre jussanak (a családban mindenki római katolikus vallású, ezért erre nem fogok külön kitérni). Arra törekedtem, hogy minél több idézetet hagyjak meg a családtagokkal folytatott beszélgetésekből, hiszen ők nagyon érzékletesen mondták el az eseményeket. Úgy érzem, hogy az idézetek a különböző határokat nagyon árnyaltan mutatják be, és ezért csak ritkán fűzök magyarázatot az elhangzotakhoz, legfeljebb egy-egy fontosnak vélt részletet emeltem ki a szövegből.

Segítségemre volt továbbá az Emma Hinkl és Herbert Hinkl által készített családfa. A család gyökereinek tudatos felkutatása egyben azt is mutatja, hogy a ma Németországban élő leszármazottaknak értékkel bír a múlt. Ugyanezt éreztem a Magyarországon élő leszármazottakkal készített interjúk során is, hiszen ők tudatosan olvastak utána a II. világháborút követő kitelepítések eseményeinek, illetve saját elhatározásból tanultak meg németül.

Bár a családfa a 18. századtól napjainkig követi nyomon a leszármazottakat, én célomnak a család 20. századi történetének, illetve azon keresztül a házasság motivációinak bemutatását tartom. Ezen belül is fontosnak érzem az I. világháború után kialakult országhatárok, a kitelepítések, majd az 1945 után a keleti és nyugati világ közötti határok szerepének ismertetését.

¹³⁵ Sz. Cs. E. L. 214. sz.

¹³⁶ Faragó T. 1983, 233.

A család eredete

A családfa szerint az ősök Hessenből származtak, s a 18. század telepítési hullámának részeseiként Csanádon telepedtek le. A családfán ősapaként szereplő Eckehard Hinkl 1787-ben született e településen, majd 22 évesen vette el a 19 éves Anna Maria Eschert. A családfa szerint 9 fiuk és 3 lányuk született, de azt nem tudni, hogy pontosan hányan érték meg a felnőtt kort. Az elsőszülött Antonius biztosan nem, hiszen 1828-ban ismét ezt a nevet kapta az újszülött. A másodikként 1812-ben született Johannes Hinkl viszont 71 évet élt, s így az 1819-ben született Peter Hinkl előtt már biztosított volt a család fiúági fennmaradása.

Ez is közrejátszhatott abban, hogy Peter a múlt század közepén ismét útnak indult, és Kübekházát választotta új otthonául. A költözés története nem maradt fenn közvetlenül az emlékezetben, a ma élők mindezt csak az anyakönyvekből tudják.

A letelepedés pontos dátuma nem ismert, de amíg egyik gyermeke, Antal még 1855-ben Csanádon született, addig a kübekházi halotti anyakönyv 1856. XII. 12-i bejegyzései között megtaláltam 4 éves Carolus nevű fia halálának adatát. Ezek szerint Peter Hinkl és családja 1855 végén vagy 1856-ban települt át Csanádról Kübekházára.

Peter egyébként 21 évesen, azaz 1840 farsangján vette feleségül a szintén 21 éves Margit Frankot, akitől 7 gyermeke született.

Johann Hinkl (1879–1957)

A ma élők emlékezete csak Peter Hinkl unokájáig, Johann Hinklig nyúlik vissza, aki 1879-ben született Kübekházán. Nevét keresztaipjáról, Johann Kochról kapta. Első feleségét, a Teremi Maren (*Máriafölde, Marienfeld*) 1881-ben született Magdalena Hügelt 1902-ben, 23 évesen vette el. Az esküvő a menyasszony szülőhelyén zajlott. Magdalena 4 fiúgyermekkel ajándékozta meg férjét. „... úgy alakult a dolog, hogy a nagyapámnak volt 18 hold földje, ennek a Johann Hinklnek, aki 1879-ben született. Tudvalevő [kiemelés tőlem], hogy ezek a svábok rendkívül szorgalmas emberek voltak, akik nagyon sokat dolgoztak. Teremiáról nősült, és egy kis háza volt neki, és nagyon keményen dolgozott. 1903-ba, 6-ba, 9-be és 12-be születtek a fiai... A végeredmény az volt, hogy mindegyik fia kapott 20 hold földet, az én apám, az volt a legfiatalabb, 16 hold földet kapott meg egy kis házat kapott, mer annyi föld már nem volt. Tehát gyakorlatilag mindegyiknek annyi földet adott, mint amennyivel elindult. De ő olyan keményen dolgoztatta a fiait, hogy mondhatni úgy, mint Zinger a varrógépet. Most ez egy szállóige a családi berkekben... Ilyen mentalitás volt. Dolgozni kellett.” (H. P.)

Négy fia közül kettő kübekházi lányt vett el, kettő pedig az akkor már Romániához tartozó Óbébáról hozott magának feleséget. A legkisebb fiú, Péter nősülését azonban édesanyja már nem érthette meg, 1941 februárjában ugyanis elhunyt. Sírját a kübekházi temetőben az itt maradt rokonok gondozzák.

Johann Hinkl ezt követően ismét megnősült, és a perjámosi származású Anna Martint vette el. A házasság időpontja és körülményei nem ismertek, ezzel kapcsolatban csak a következő történet maradt fenn: „...akit aztán végül is dédnagyapám

elvött, azt úgy vötte el, hogy mivel beteg volt ez a nagymama, ő ajánlotta, hogy kit vögyön el, sok volt a föld mög nagy család, a háztartás, nagy állatudvarral, mindön, és elvötte azt, akit az előző felesége ajánlott.” (V. Z-né)

Életük további folyásába azonban beleszólt a háború és az azt követő kitelepítés. A többi kübekházi némettel együtt nekik is el kellett hagyniuk otthonukat, s mindazt az értéket, amit addig összegyűjtöttek. *„Mer meg vót, hogy 20 kilót vihetnek magukkal csomagot, sőt olyan is volt, aki beteg volt, ágyastul rakták föl a vagonba. Csak mönjön innen. Aztán volt olyan, hogy egy-kettő odaadta a magyar szomszédnak, hogy őrizd meg, ha énelem történik valami, akkó lögyön a tied... igyekeztek odaadni jó szomszédnak vagy olyan rokonnak, akit nem telepítettek ki, mert vegyesházasságba lett, tehát magyar–német, és azok nem kerültek sorra kitelepítésre. Ez különösen jellemző volt akkor a magyarokra, hogy mikor a németeket 46-ba kitelepítették, hogy még el se hagyták a házukat, akkó mentek mán, azt nézték, hogy mi az, amit elvisznek. De azok az emberek, akiknek volt tartásuk, azok akkor sem felejtették el, hogy ez a szomszédom volt. És még ott laktak, és már elvitte azt a szép lovat az istállóbu a magyar... a lumpen elemek... A házakat a község kiutalta. Aki sok családos, meg aki bennfentes volt, jól feküdt pártvonalon. Mert általában a németeknek a zöme, nem 100 %, csak többsége szép, nagy házakba lakott. Általában a főutcában. És ezek jó út mellett voltak, jó megközelíthetőség, hát ezekre a házakra fájt másnak is a foga.” (H.P.)*

A Hinkl család három gyermekével és azok családjával az Ulmtól 18 km-re fekvő Arneggben telepedett le. A házak építésénél látszik, hogy a család egységének megőrzésére törekedtek: Jakob és Anton ikerházat építettek, Johannék pedig 5-6 házzal arrébb telepedtek le. A szülők Antonéknál az emeleten laktak.

Johann Hinkl és felesége soha többé nem látták a szülőföldjüket, a politikai határok, a nyugati és keleti blokk közötti ellentét megakadályozta őket ebben. Johann Hinklnek – a kitelepítés közben történt adminisztratív hiba folytán Hinkelnek – 1957-ben úgy kellett meghalnia, hogy Magyarországon maradt gyermekével és unokáival, dédunokáival nem találkozhatott. Felesége viszont még megérhette, hogy férje dédunokája, Vass Zoltánné 1972-ben bemutassa férjét a család Németországban élő részének. *„Tehát ott úgy volt, hogy ha elmöntünk, hogy akkor máma most nálunk ebédölsz, holnap minálunk, tehát sorba köllött mönni, és őhöz is külön möntünk, nem úgy, hogy együtt azzal a családdal, akivel együtt lakott.” (V. Z-né)* Ez egyben azt is mutatja, hogy a politikai enyhülés után a kapcsolattartás fontos alkalmi az életfordulók lettek.

Jakob Hinkl (1903–1975)

A legidősebb fiú, Jakob az egyetlen a Hinkl családban, aki nem német lányt vett feleségül. Ő ugyanis 26 évesen, 1929-ben egy kübekházi jó módú magyar lánnyal, a 18 éves Farkas Jolánnal kötött házasságot.

Ebben közrejátszhatott az országhatár korábban már említett módosulása, hiszen ennek következtében elcsatolták a németek lakta falvak többségét, és így lecsökkent a szóba jöhető feleség jelöltek száma. A meghatározó a szülők számára tehát elsődlege-

sen nem a nemzetiség volt, hanem a vagyon. Farkas Jolán „...olyan háznál nőtt föl, ahol sok föld volt [a kiemelt részek a házasságkötés korábban bemutatott határaitra utalnak]... ismerték a családot, tudták, hogy nagyon sokat dolgozott a földbe, tehát az várható volt, hogy ő maga mög fogja állni a munkában a helyit... amellet az mondták, hogy nagyon szép lány volt a nagyanyám.” (V. Z-né)

Bár a házasulandó felek egy utca két végén laktak, a kommandálásig nem ismerték egymást. Ez az adat is mutatja a magyarok és németek falun belüli különállását, ami a vegyesházasságok létrejöttével oldódott. A családba bekerülve viszont továbbra is a német nyelv maradt használatban.

A házasság azonban válással végződött. Farkas Jolán számára ugyanis ez a házasság az otthonról, apjától való menekülést jelentette. „Az apjával végülis egész életére összeveszett, úgyhogy ők nem is találkoztak, úgy elmönt. Túl nagy törvényűek voltak mindketten ahhoz, hogy léjebb adjon a gögjéből, léereszködjön.” (V. Z-né) Farkas Jolán később Békés megyébe költözött, újra férjhez ment, és három gyermeket szült.

A válás után Jakob Hinkl „...egyedül maradt, nagyanyám úgy hagyta ott... és hát meg kéne mán nősulni, a földek, család és háztartás, és újsághirdetésre ismerkődtek mög. (Magdalena Farkas, aki csak névrokona volt az első feleségnek, egyházaskéri származású volt.) De nem volt fiatal. 38 éves volt, vénlány... nem akármilyen természete volt őneki se, úgyhogy szögény nagyapám kifogta mind a két nővel, mer ő mög olyan jószágos természetű volt” (V. Z-né)

Az első házasságból egy gyermek született, Elza Hinkl, akinek keresztapja a nagybátyja, Johann Hinkl lett. Szülei válása után apjával maradt, édesanyjával csak évek múlva találkozott. (Ebből látszik, hogy a válás is éles korlátot jelent a szétesett család számára.) Apja újabb nőülése után mostohaanyja csúnyán bánt vele. „...és akkor az a Farkas nagyapám elmönt, és elhozta anyámat. És nagyapám (Hinkl) testvérei mög azok feleségei is azt mondták, hogy jobb lönne anyámnak, ha nem ümellte maradna. És akkor beleegyezett, hogy ott lögyön. De akkor ők még egy faluban laktak. Akkor még nem választódott el olyan élesen.” (V. Z-né)

A háborút követően Jakob Hinklnek és családjának – akkor már volt egy fia, Herbert a második feleségétől – is el kellett hagynia Magyarországot.

Mivel Elzát anyai nagyszülei nevelték, „... az örökbefogadáskor a nevét átírták Farkasra, mert a családi név ez volt, és Elza helyett Erzsébetet, mint egy teljesen magyar nevet adtak, a nagyszülők így akarták.” (V. Z-né) Farkas Erzsébet 1949-ben ment férjhez a 32 éves Szücs Józsefhez. Férje a II. világháború után több mint három évig orosz hadifogságban volt, ami hozzájárult a nőülési kor kitolódásához. Később kuláknak kiáltották ki, majd Budapesten kapott munkát, s csak kéthetente járhatott haza. Falujába csak a tsz megalakulása után tudott hazamenni dolgozni.

Jakob Hinkl 1962-ben jöhetett először Magyarországra, ekkor láthatta először a már 12, illetve 10 éves unokáit. „...amíg ott volt, többször könnybe lábadt a szöme. Űlt a hokedlin, vagy ha beszélgettünk, sírt. Amiatt is, ami a múlt volt, ahogy az élet mögviselte. Itt maradt mindönük, mög az egyik gyeröke itt maradt, és annak a fölnevelésibe nem tudott résztvönni, mög a mi mögszületésünkör se tudott ott lönni, holott nem az volt az akadály, hogy nem élnek. Éltek, csak hát egy világ választott el bennünket egymástól.” (V. Z-né)

Legközelebb 1966-ban látogatott haza a feleségével. Az akkor 16 éves lány unokájának selyem damaszt ágyneműt hoztak ajándékba a régi szokásoknak megfelelően. Ezzel egyben az is kifejeződött, hogy Katalin elérte azt a kort, amikor a stafírungnak készen kellett lennie, gondoljunk csak vissza arra, hogy a férjhezmenetel alsó korhatára a 17. év volt.

Szűcs Katalin 18 évesen, az érettségi után – ez tehát újabb korhatár, átmeneti rítus – jutott ki nagyapjához Németországba. Így emlékszik vissza a találkozásra: „... hajnalba érkeztem oda, és mivel nem túl sokat aludtam a vonaton, elaludtam. Mígnem arra ébredtem, hogy körülöttem beszélgetnek. Nevetgélés, sustorgás. Fölnézök, kelök, hát az összes rokonom, akikkel addig még soha életemben nem találkoztam, ott vótak, és várták, hogy mikó ébredök föl, és ez itt az Elza lánya! Akkor találkoztunk először, de azt a szeretetöt mög összetartozást, amit abban a pillanatban éreztem, mintha száz éve ismerném őket. És a felivel nem tudtam beszélni! Mert a lányok nem beszéltek, csak németül.” (V. Z-né)

A kommunikáció tehát nyelvi határokba ütközött, hiszen a kint élők közül csak azok beszéltek magyarul, akik felnőttként kerültek ki, Szűcs Katalint pedig édesanya – bár szerette volna – nem tudta német nyelvet tanuló osztályba íratni, s így az akkor kötelezőnek számító orosz mellett franciát kellett tanulnia. Az utazás után Szűcs Katalin szeretett volna megtanulni németül, de hamarosan férjhez ment, megszületett első gyermeke, Judit. Ezután egy évig járt ugyan esti nyelvtanfolyamra, de munkahelye, a háztartás vezetése, majd fia, Botond megszületése mellett nem tudta ezt folytatni. „...de ez bennem van, hogy a nagyapám is emlegette ezt neköm mindig, hogy tanuljak mög. És hát ő möghalt anélkül, hogy mögérte volna, hogy én mögtanultam németül. És még a Botond születése után lőtt a jogosítvány, akkó möntem a műszaki tisztire, akkó azt mondtam, hogyha ennek a végire érök, elmögyök németöt tanulni. És így is lött, és 30 évesen iratkoztam be. Hát heti egyszöribe bírtam eljágni, munkahely, család mög egyebek, de azt böcsülettel csináltam, és 39 vótam, amikor középfokúztam. Mikor szabadabbak löttek a határok, jöttek is rokonok, vagy mi möntünk német nyelvterületre, akkor már kezdtem használni, úgyhogy most mán tudok az összes rokonnal beszélni.” (V. Z-né)

Saját nehézségei is közrejátszottak abban, hogy lánya, Judit már általános iskolás korában a kötelező orosz nyelv mellett elkezdett németül tanulni: „...egyrészt látom, hogy szükség van a nyelvre, mög látva a saját életömet, sorsomat, hogy hát a saját vérrokonaival nem tud kommunikálni az embör, az egy nonszensz.” (V. Z-né)

Habár a 60-as évektől megszorodtak a találkozási lehetőségek, de akadályok később is merültek fel. 1970-ben Jakob Hinkl az unokája, Szűcs Katalin esküvőjére szeretett volna hazalátogatni. Időközben azonban meghalt az öccse, Péter, s így esküvő helyett temetésre jött el. A kettőt együtt nem valósíthatta meg. A következő évben ismét szeretett volna hazalátogatni, de ekkor nem kapott beutazási engedélyt. „... és Kübekházáról eredt az, hogy mögadják azt az engedélyt. Még akkor is működött, besügónak nevezhetöm, mög mi is tudtuk, hogy ki volt az, aki nagyon sok embörnek vót jóakarója...És mondjam azt, hogy sirt a levele, amiben mögírta, hogy nem tudnak jönni, mert őt nem engedik ide be. És őt roppantul mögviselte, mert hát az élete első szakaszát, jelentős szakaszát itt élte lē, itt születött. Itt vót a gyökere neki. És ettől még

ennyi idővel utána is elszakítja valaki, és a légynek sem ártott életibe... és mögkísérölte a következő évben. Akkó vót a szüleimnek a 25 éves házassági évfordulója. Akkó nem nagyon vót róla beszélve, hogy nē lögyön, aki betartson... és akkó találkozott a dédunokájával, a Judittal. (V. Z-né)

A családi összetartozás fontos kifejezője a keresztszülők megválasztása. Szűcs Katalinnak Halmosi Péterék, vagyis Jakob Hinkl itthon maradt öccsék lettek a keresztszülői. Juditnak az édesapja barátja, azaz komája lett a keresztapja, Botondnak pedig Jakob Hinkl fia, Herbert. 1974-ben, amikor Jakob Hinkl utoljára Magyarországon járt, unokája, Katalin már várandós volt, és nagyapján keresztül kérte meg a nagybátyját, hogy legyen születendő gyermeke keresztapja. Herbert Hinkl és felesége szívesen elvállalták a felkérést, és 1975 húsvétján megkeresztelték Botondot.

Ekkor Jakob Hinkl már nagyon beteg volt, s dédunokája keresztelője után 10 nappal hunyt el. *„Azt várta még, hogy Herbert hazajöjjön, hogy a dédunokája köröztőlőjéről halljon.... És hát úgy mönt el végröndölet nélkül, hogy utánam Elza mög Herbert örököl mindönt. És erről papír nem volt, és ezt Herbert papír nélkül végigvitte. Sēmmít sē hajtott a maga hasznára.”* (V. Z-né) A temetésére azonban a magyarországi lánya, unokái nem tudtak kimenni, mert nem kaptak kiutazási engedélyt, azt mondták rájuk, hogy kémkedni akarnak. Emiatt saját apja, illetve nagyapjuk halála miatt csak táviratban tudták kifejezni részvétüket az arneggi rokonoknak. *„És borzasztó volt az egészet hallgatni... szörnyű volt, amit ott műveltek velünk.”* (V. Z-né)

A két család, különösen Herbert Hinkl és Szűcs Katalin azóta is tartják a kapcsolatot. Jakob Hinkl után Kübekházán a kárpótlások következtében 27 hold föld maradt. Habár a Szegeden élő leszármazottak közül senki sem foglalkozik földműveléssel, mégis földre váltották be a kárpótlási jegyeket (a megszerzett földet haszonbérbe adták a tsz-nek), mert őseik számára a föld volt a legnagyobb érték, és ezáltal is kifejezhetik kübekházi kötődésüket.

Johann Hinkl (1906–1965)

Johann Hinkl második gyermeke 26 évesen nősült. Habár akkor már országhatár választotta el Kübekházát Óbébától, a kapcsolattartás lehetőségét az jelentette, hogy a családnak földjei voltak az óbébai határban. *„... az I. világháborútól 48 vagy 49-ig napkeltétől napnyugtáig lehetett átmenni, és azt a termést, amit ott termelt, át lehetett hozni. De azért a kiskapuk [vagyis az átmenet lehetőségei] megvoltak, hogy ha a román határőr azt mondta: mán lement a nap, azt most gyün, akkó megkapták a nagydarab szalonnát, akkor már nem volt olyan nagy probléma, hogy lement a nap.”* (H. P.)

Igy volt tehát mód arra, hogy német lányt vegyen feleségül Johann Hinkl, vagyis Hanzi bácsi. Az 1932-ben kötött házasságról csak annyi maradt fenn, hogy a lány jó módú családból származott, tehát a vagyoni megkötés itt is érvényesült. Magdalena Mallinger a családban később a Lēncsi tanti, illetve Kodl nevet kapta (a német Godl jelentése 'keresztanya'). Ennek az elnevezésnek az az oka, hogy Johannéknak nem lett gyermekük, őket viszont sokszor hívták keresztszülőknek (pl. Farkas Erzsébet keresztszülői is ők lettek). *„Németországban ő volt a központ, oda járt a többi*

unokatestvéröm is, mög mi is ott gyűltünk össze, szóval ő volt az összetartója a családnak. Végtelen kedves, aranyos, jó kedélyű, realisan látta az életöt. Mindönki a Kodlhoz tért be mondanivalójával, és hát ez volt a családja neki, akik nem vérszerinti rokonai voltak.” (V. Z-né)

Johann Hinkl 1965-ben hunyt el. Feleségéről idős korában Anton Hinkl lányai gondoskodtak, mintha csak saját anyjuk lett volna. Temetésére 1997-ben a magyarországi rokonok közül is mentek ki, hiszen a közöttük levő országhatárok ellenére leveleztek egymással, s ha kimentek Arneggbe, mindig felkeresték őt is.

Anton Hinkl (1909–1962)

A harmadik fiú 1936 júniusában 27 évesen nősült meg. Az ő felesége, Maria Schüssler is óbébai származású volt, de Magdalena Mallingerrel ellentétben korán árvaságra jutott és nem rendelkezett vagyonnal. Amiért mégis létrejött ez a házasság, az Maria Schüssler dolgos természete volt, ami reményt adhatott a családnak, hogy az addig megszerzett javak gyarapodni fognak. Az akkori párválasztás szokásait mutatja, hogy férjét csak azután ismerte meg, hogy a leendő anyósa megkérte őt a fia számára. Ezt követően került sor a hivatalos lánykérésre, majd négy hét múlva az esküvőre.

A házasságból két lány született, Emma és Irene. Mindketten még Kübekházán születtek, de négy, illetve hét éves korukban elkerültek innen. Ennek ellenére az idősebb testvér, Irene megérti a magyar beszédet, de válaszolni nem tud rá.

Anton Hinkl 1962-ben hunyt el, felesége viszont ma is él. Kérésre Vass Zoltánné tavaly még tudott vele beszélni a család történetéről.

Gyermekeik Arneggben élnek, német férjet választottak maguknak, de ők is többször ellátogattak Magyarországra. A legutóbbi családi összejövetel éppen Emma fiának, Martin Murrnak a tavaly tartott esküvőjéhez kapcsolódik. Ezen a Vass család és a Halmosi család képviseltette magát, illetve Szűcs Józsefné, született Farkas (Hinkl) Erzsébet.

Peter Hinkl / Halmosi Péter (1912–1970)

A legkisebb fiú testvéreivel ellentétben nem a mezőgazdaságban helyezkedett el. Fia így beszélt erről: *„Az én apám katonának Gyulára ment, és a távirászkhoz került, és ott megtanult morzézni. Most hogy mi legyen, hogy nő gazdálkodjon, hiszen van ott a három, hát a régi tradíciók is ezek voltak általánosságban, hogy ha sok család van, akkor sokféle aprózódik a föld. És akkor apám menjen rendőrnek. A családi tanács így eldöntötte. Tudott morzézni, és így könnyebben tudott állást kapni. [Emiatt nevét 1936-ban magyarosítania kellett, s így lett Halmosi Péter.] Apám itt dolgozott Szegeden a városházán mint távirász 44-ig, és 44-be, mikor ment a kormány, október 9-én [a szovjet csapatok elől], akkor ők is menekültek. Velem együtt, meg anyámmal.”*

Az anyja, Emma Frank 21 évesen, 1941 augusztusában kötött házasságot Péter Hinkllel. Gazdag kübekházi család egyetlen gyermeke volt, így itt ismét a vagyoni szerepét figyelhetjük meg.

A II. világháború azonban Emmaékat sem kímélte. A már említett menekülés következtében Németországba jutott el fiával, férjétől még Szombathelynél el kellett válnia. ... „Német családhoz voltunk hogy úgy mondjam betelepítve... és apámmal csak 45 őszén találkoztunk. Apám fogságba került, és mi meg anyámmal 9 hónapig voltunk kint Németországban. Én nem emlékszöm, csak amit anyám elmondott. Dolgozott ott egy parasztgazdánál. El voltunk szállásolva, főzött, mosott, háztartásban csinálta. És annyit hadd tegyek hozzá, hogy ott elég komoly ellenzék volt, mer ezeket a népi németeket, ilyenek voltak a szudéta németek, a sziléziai németek, Erdélybe a szászok, a volgai németek Oroszországban, ezeket nem tisztának nézték, azt mondták rá, hogy zigeuner folk, cigánynép. És akkor anyám egy kicsit temperamentumos aszszony, aztán mondta a gazdának, hogy ha tē elgyünnél oda hozzánk, akkó hanyatt esnél, mert nem ekkora trehányáságot találnál ott, mint ami itt van. Ahogy kiléptek az ajtón, 3-4 m-re ott volt a trágyadomb. Szóval nagyon jellemző volt az itteni svábokra, hogy olyan precízek, akkurátusak voltak, hogy az már szinte észveszejtő. Erről a precíziségről csak annyit hadd mondjak, hogy a sváboknál általában a búcsú volt a nagy ünnep. Kübekházán Szent Istvánkor volt a magyaroknak a búcsú, és a németeknek pedig Erzsébet és Katalin közt volt a Kirchweih. Erre kimeszelték a házat, a fal alját pedig elhúzták. Ha nagyanyámnak nem tetszett, akár 3-4-szer megismételte.”

A Németországból és a hadifogságból való hazatérésekkel azonban nem fejeződtek be a megpróbáltatások. Ekkor vette ugyanis kezdetét a németek kitelepítése. „Volt egy 41-es összeírás, hogy ki minek vallja magát. A 41-es összeírásban lehetett vallani magát német anyanyelvűnek, német nemzetiségűnek; magyar anyanyelvű német nemzetiségű, és magyar-magyar. És anyám német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallotta magát. De belépett, beléptették a Volksbundba. Elég pejoratív értelmű csengése jött ki neki, a németeknek a 80-90 %-a ennek a Volksbundnak a tagja volt, és mikor a kitelepítésre sor került, azt nézték, hogy ki volt a Volksbundnak a tagja. Anyám is tagja volt, hát akkor egyértelmű volt, hogy 46 május 13-ával ő is kitelepítésre kerül velem együtt. Hát akkor összeírták, hogy ki a német, és ezeket ki kell telepíteni. És anyámnak a neve, függetlenül attól, hogy Halmosi Péterné, Frank Emma, és német, akkor rajta a listán apjával, anyjával, apósával, anyósával, sógorával. És ezeknek össze kellett menni, hogy ekkor ennyi cuccal meg kell jelenni. És elvittek bennünket lovaskocsival Újszentivánra.

Apám meg visszajött a fogságból, akkor lejelentkezett, és igazolták mint rendőrt... Hogy nem követött el valami olyan cselekményt, ami miatt köztisztviselő nem lehet, és Budapesten szolgált. A dolog pikantériája, hogy épp az Andrássy út 60-ban. És a főnökének mondta, hogy a feleségét meg a fiát ki akarják telepíteni. Rajta volt a kitelepítési listán. És aztán apám kapott egy papírt, hogy valamilyen jogszabály alapján házastársakat szétválasztani nem lehet... Szóval eléggé nehezen ment, úgyhogy nem tudta saját apját kihozni, apósát, anyósát se. Csak a feleségét és a fiát... Anyámtól tudom, hogy a Frank nagyszülők mög a Hinkl nagyszülők nem akartak elmönni, a koruknál fogva, meg nem hitték, hogy nem jöhetnek vissza. Úgy gondolták, hogy majd visszajönnek.”

Ám ez nem így történt. Ők a férj névváltoztatása és foglalkozása következtében itt maradtak, de Farkas Erzsébet, Jakob Hinkl lánya kivételével minden rokonuktól

elszakadtak, országhatárok, vasfüggöny állta útját a találkozásnak. Az itt maradtak számára nagy traumát jelentettek a történetek, s ezért az addig használt német nyelv helyét a magyar foglalta el a családi érintkezéseknél is.

Halmosi Pétert 1946. november elsejével B listázták, úgyhogy visszatért egy időre a földműveléshez.

A politikai határok enyhülésére, a találkozásra 1957 januárjáig kellett várni. Ekkor Emma Frank édesanyja jött haza látogatóba. ... „*Úgy jöhetett, hogy 56-ba volt itt a forradalom, és a magyar kormánynak érdeke volt, hogy a konszolidáltságot biztosítsa. És a Nemzetközi Vöröskereszt azt mondta, hogy na jó, de mi a biztosíték a konszolidáltságra? Nem lehet beutazni se, meg minden. Dehogynem, lehet, jöjjenek el turisták. És akkor nagyanyám befizetett egy ilyen turistaútra, mivel ő a Vöröskeresztnél volt, és 2 hétig kifizette Budapesten a szállodai helyet, és ő meg onnan lejött Szegedre tíz napig. És emlékszöm, ott aludtunk a nappaliban, apám mönt ki, hálóingbe, kinyitja az ajtót, ránéz, aztán visszarohan, aztán azt mondja: Te Emmi, itt van anyád! Nem is akart hinni a szöminek. Nem is tudtunk róla, hogy jön. Csak kapott az alkalmon, és sē levél, sēmmi. Meg az vót még, hogy 56 júniusában megszületett az öcsém. Hát azt akkó biztos, hogy ez is közrejátszott, ott van 2 gyerök, 10 éve nem láttad, több mint 10 éve... így találkoztam nagyanyámmal... Aztán utána találkoztam a nagyapámmal is, az is itt volt. Ő kétszer volt itten, azon gondolkodom, hogy 58-ba meg 60-ba vót itten. De a Vöröskereszt segítségével jöttek, még akkor ki kellett a szállodai helyet fizetni meg minden egyéb mást.*”

Magyar részről Emma Frank édesapjának temetéséig kellett várni, hogy megtörjön a jég. „63. január végén halt meg a nagyapám. És addig anyám számtalan alkalommal próbálta beadni az útlevelekérelmet, félévente lehetett beadni. Egy évbe kétször beadta, azt mindig visszautasították. Osztályidegen. Na és akkor anyám már a postánál dolgozott, az útlevél kérelomhöz köllött a munkahelyi igazolás abban az időben. Az egy hivatal volt, munkahelyi javaslatok mások. Én fogalmaztam meg a táviratot, az volt szó szerint, hogy remény van arra, hogy érkezem, várjatok, Emma. Tehát nagy valószínűsége volt, hogy anyám megkapja az útlevelet. 63-ban sokan kegyelemben is részesültek. Ez tudott dolog volt. Na és akkor így jutott ki, és anyám kiérkezett Würzburgba, és aznap volt a temetése nagyapámnak.” (vagyis már nem találkozhattak)

Ifjabb Halmosi Péter Szűcs Katalinhoz hasonlóan tanulmányai befejezése után, 1965-ben járt először Németországban. „... pont abban az évben végeztem Pécsen az iskolában, a Felsőfokú Gépészeti Technikumba jártam. Most ez a Pollack Mihály Főiskola. Akkor voltam 22 éves. Előzőleg tudni kell, hogy apám 64 karácsonyán volt kint Németországba. Ő akkor volt kint először. És akkor találkozott az egyik bátyjával először. Mer a Katinak a nagyapjával 62-be találkozott, mikor az jött ide látogatóba, az volt apámnak a legidősebb bátyja. És a másik bátyjával vagy 20 éve nem találkoztak... Én egyedül mentem ki 65-be, kint voltam 3 hetet. Ezután mentem el dolgozni a gumigyárba, és megkérdezték, hogy mér kezdek később. Mer külföldön voltam. És melyik országban? NSZK-ban. Dolgoztam két hónapot, elmentem katonának, aztán egy szórakozóhelyen a személyzetissel találkoztam, és akkor tudtam meg, hogy azt mondták: vigyázni kell ezzel a Halmosival, mert lehet, hogy ez egy kém. Mert kint volt Németországban.”

Mivel 1970-ben Emma Frank özvegy lett, majd 1975-ben nyugdíjba ment, öz-

vegy édesanyjával évente találkoztak. Egyik évben édesanyja jött Magyarországra, a másik évben pedig ő ment ki (akkor még nem lehetett évente nyugati országba utazni). Később az együttlét megkönnyítése érdekében – hiszen Emma Frank édesanyja 1899-ben született, ápolásra szorult és csak ez az egy gyermeke volt – letelepedési engedélyt kértek az édesanya számára Magyarországon, s így ő itt halt meg.

IV. ÖSSZEGZÉS

A fentiekben kübekházi házassági anyakönyvek és egy család történetének segítségével az 1850-1950-es évek házasságkötéseit befolyásoló tényezőket és azok határait mutattam be.

A házassági anyakönyvekben felfedezhető határok közül fontos megemlíteni a térbelieket, mert ezek kifejezői a kübekháziak kapcsolatrendszerének. Bár a falu önmagában mindvégig exogámnak tekinthető, de a társközségekkel azonos gyökérzetűnek. Ezek a falvak a magyarok esetében a szögedi nemzet tagjai, a németek tekintetében pedig lakosaik azonos telepítés által kerültek a Bánságba. Mint kiderült, a térbeli határok szoros kapcsolatban állnak a közigazgatási, természeti határokkal. Az I. világháború után a társközségek többségének elcsatolásával a párválasztás iránya módosult, előtérbe kerültek a szegedi tanyák, Csongrád megyei falvak, de az országhatárok megléte ellenére kübekházi lakosok továbbra is kötődtek határon túli településről származó személyekkel házasságot.

A 19. században fontos tényezőjét képezték a házasságoknak az etnikai határok, de az 1910-es évekre csökkent a szerepük. Ebben a nyelvi határok gyengülése mellett a vagyoni tényezők voltak meghatározók, amit Halmosi Péter így fejezett ki: „... *a van szeretett házasodni a vannel.*” A németek 1946-ban történt kitelepítésével azonban az etnikai határok megszűntek.

Az időbeli határoknak több típusát is bemutattam a dolgozatomban. Megállapítható, hogy a házasságkötés időpontja egyrészt szoros kapcsolatban állt a mezei munkákkal. Az esküvő hónapja és napja a szabadidő alakulását is jelzi, vagyis azt, hogy a mezőgazdasági munka és az ipar nyújtotta kereseti lehetőségek hogyan viszonyultak egymáshoz. A másik fontos összefüggés az egyházi előírásokkal mutatható ki, ám az 1940-es években megjelenő nagybőjti és adventi házasságok a vallási szempontok háttérbe szorulását mutatják. Ez a tendencia a vallási határoknál is érzékelhető volt. Amíg a 19. században vallási exogámiára legfeljebb társadalmi okok (pl. iparosok) esetében került sor, addig az 1940-es évekre megnőtt a vegyes házasságok aránya.

Amint arra már utaltam, a társadalmi határok lényeges szempontot jelentettek, és az etnikai, vallási, lokális határok is ennek függvényében módosultak.

Mindezek alapján elmondható, hogy a házasságkötések fontos adatokkal szolgálnak a társadalmi normák tekintetében, hiszen a „... házasság intézménye... Bár formailag egyének közötti aktusként valósul meg, a valóságban inkább egyének csoportjai közötti megegyezés eredménye.”¹³⁷

Kutatásom során bebizonyosodott, hogy a határok – bár elválasztó, szabályozó

¹³⁷ Faragó T. 1983, 223.

szerepük fontos – átmeneti részekkel is rendelkeznek, s így nem képeznek átjárhatatlan akadályt. A különböző típusú határokról pedig elmondható, hogy átfedések, összefüggések vannak közöttük.

Ezeket az összefüggéseket, a térségre jellemző házasságkötési stratégia sokszínűségét a Hinkl család példáján keresztül is megfigyelhetjük. A négy fiútestvér családalapításai rámutattak, hogy a házasság kritériumai között fontos helyet foglalt el a vagyon, ami az etnikai és országhatároknál is fontosabb volt. A társadalmi határ feloldására a munkabírás nyújtott lehetőséget. Ez a tulajdonság viszont biztosította a család által megszerzett vagyon további gyarapodását, ami feltétele volt a faluban betöltött presztizs megőrzésének, a család által korábban kialakított társadalmi határok megóvásának.

A két óbébai házasság is azt mutatja, hogy az országhatár a 20-30-as években az emberek tudatában megjelenő térképen még inkább csak adminisztratív korlátot szabott a kapcsolattartásnak, a gyakorlatban azonban átjárható volt. Feltételezhető, hogy hosszú távon, a következő generáció kapcsolatrendszerében már nagyobb törést jelentett volna, de a II. világháborút követő kitelepítések miatt ez nem bizonyítható.

A kitelepítésekkel politikai határ állt a család tagjai közé, ami csak hosszú idő múlva vált átjárhatóvá. A család összetartozásának alkalmai az életfordulók lettek, hiszen keresztszülői kapocs alakult ki a Németországban és Magyarországon élő rokonok között, illetve esküvők, temetések alkalmával találkoznak egymással a családtagok. A család egységének tudatos erősítésére olyan példákat láthattunk, mint a nyelvtanulás, családfa készítése.

Am mindezek ellenére a Hinkl család nagy részének 1946-ban el kellett hagynia szülőföldjét, s a családot elválásztó határok mélyen beleivódtak mindnyájuk tudatába.

Befejezésül álljon itt Tömörkény István 1916-ban A valóságos nóta címmel írt novellájának egy részlete. „... Svábok ülnek az ablak mellett való asztalnál. Van köztük katona, meg asszonyok és öreg emberek, akik látogatóba jöttek az őrkatonához. Felnőtt lányok is vannak ezen hadi szomszédolók között, abban a ruhadivatban, amit évszázadok előtt magukkal hoztak a hazájukból, s ami rajtuk máig sem változott... Azután danolni kezdenek a sváb katonák. Szintén úgy dalolnak, mint a magyarok, egyhangon, s nem rendezkednek be világosabb meg sötétebb hangra. Néhány régi nóta, amit talán még az egykori hazából hoztak, s ami megmaradt köztük tiszteletreméltó emlék gyanánt... Azután újabb nóták is jönnek: Alle Madel jukken, meg miegyéb, de minden csak csendesen, hogy valahogy az asztalon túl ne hallatsszon. Akkor egy öreg, megőszültni nem tudó vörös sváb egy kicsit fölemeli a könyöklőből a kezeszárát az asztaltól, a kezeszárán fölnyújtja a kezefejéből a mutatóujját, és azt mondja: – Haszátnek rentületlenül...

A Szózat szól. Mindenki mondja. De csak csendesen, hogy a másik asztalt ne zavarják. Csak a végén emelkednek a hangok, mert ott már nem is lehet, hogy ne emelkedjenek. Valóságosan erő kell ahhoz, hogy az ilyesmit könnyeborulás nélkül megállja az ember. A dal végével azt mondja az öreg sváb:

– Esz asz etyetlen falósákos nóta manapsák.”¹³⁸

¹³⁸ Tömörkény I. 1960, 106.

IRODALOM

ANDORKA Rudolf

- 1970 Születésszabályozás az Ormánságban a XVIII. század vége óta. Demográfia. 73-85.
1988 A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai Füzetei

BABBIE, Earl

- 1996 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest

BÁLINT Sándor

- 1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete I. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75 - 2. Szeged
1980 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete III. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79 - 2. Szeged

BARNA Gábor

- 1973 A jászódózsai lakodalom. In: SZABÓ László (szerk.) Jászdózsa és a palócság. 153-196. Szolnok
1985 Német telepesek az egykori Északkelet – Magyarországon. In: SZABADFALVI József – VIGA Gyula (szerk.) Interetnikus kapcsolatok Északkelet – Magyarországon. II. Kiegészítő kötet. 85-88. Miskolc

BARNA Gábor - SZABÓ László (szerk.)

- 1977 Az anyakönyvek, mint a történelmi kutatások forrásai. Múzeumi levelek 35-36. Szolnok

BLAZOVICH László (szerk.)

- 1995 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 5. Csongrád megye. Budapest

BOROVSKY Samu (szerk.)

- é.n. Torontál vármegye. Budapest

BOTÍKOVA, Marta

- 1994 Vegyesházasságok Pozsony környékén. Regio 5/1. 118-127.

B. LUKÁCS Ágnes

- 1975 A XIX. századi anyakönyvek reprezentatív felvétele. Statisztikai Szemle 53. 648-654.
1980 Az anyakönyvek minősége és az anyakönyvezés hiányosságai az 1821-1830-as években. Demográfia XXIII. 242-252.

CSÉFALVAY Zoltán

- 1990 Térképek a fejünkben. Budapest

DÁCZER Károly

- 1998 Kamarai dohánykertészégek települése a Dél – Alföldön (1843-44). Szeged

DÁVID Zoltán

- 1970 Hajdúdorog népesedéstörténete. In: KOMORÓCZY György (szerk.) Hajdúdorog története. 41-78. Gyula
1971 Sarkad népesedéstörténete. In: KOMORÓCZY György (szerk.) Tanulmányok Sarkad múltjából. 277-297. Sarkad
1972 Hajdúhadház népesedéstörténete. In: KOMORÓCZY György (szerk.) Hajdúhadház múltja és jelene. 73-111. Gyula
1975 Hajdúszoboszló népesedéstörténete. In: DANKÓ Imre (szerk.) Hajdúszoboszló monográfiája. 187-254. Hajdúszoboszló

ELIADE, Mircea

- 1996 A szent és a profán. Budapest

FARAGÓ Tamás

- 1983 Háztartás, család, rokonság. Jegyzetek a legújabb család- és rokonságkutatási eredmények alapján. Ethnographia XCIV. 216-254.
1992 Hagyományok elmúlása. A szokások és értékrendek változásának vizsgálata a házassági szezonaritáson keresztül. In: BÁRDOS István - BEKE Margit (szerk.) Egyházak a változó világban. 307-312. Tatabánya

- 1994 Házassági szezonális Magyarország a 18-20. században. In: Herman Ottó Múzeum Évkönyve 32. 239-256. Miskolc
- F. Cs.
2000 Habsburg Ottó Küebkházán. Délmagyarország 90/63. 4.
- FLEURY, Michel - HENRY, Louis
1965 Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien. Paris
- HADAS Miklós
1994 Határtérség és modernizáció. Regio 5/2. 31-44.
- HERNÁDI Miklós
1985 Ünneplő társadalom. Budapest
- HUSZÁR Elemér
1931 Házasságkötés formája. In: BANGHA Béla (szerk.) Katolikus Lexikon II. 270-271. Budapest
- IMHOF, Arthur E.
1992 Elveszített világok. Budapest
- JEGGLE, Utz
1994 Határ és identitás. Regio 5/2. 3-18.
- JEKELFALUSSY József (szerk.)
1892 A magyar korona országainak helységnévtára. Budapest
- JUHÁSZ József-SZÓKE István-O. NAGY Gábor - KOVALOVSZKY Miklós (szerk.)
1987 Magyar Értelmező Kéziszótár I. Budapest
- JUHÁSZ Kálmán
1944 A 100 éves Küebkháza (1844-1944). Szeged
- KAKUK Mátyás
1977 A legrégebb kunszentmártoni anyakönyv (1718-1729) vizsgálatának tanulságai. In: BARNÁ Gábor - SZABÓ László (szerk.) Az anyakönyvek, mint a történelmi kutatások forrásai. Múzeumi levelek 35-36. 19-56. Szolnok
1983 A házasságkötés időpontja Kunszentmártonban a XVIII-XIX. században. In: NOVÁK László - UJVÁRY Zoltán (szerk.) Lakodalom. 55-79. Debrecen
- KEPECS József (szerk.)
1997 Magyarország településeinek vallási adatai (1880 - 1949) I. Budapest
- KOCSIS Gyula
1987 Egy mezővárosi család gazdasági - társadalmi törekvései Cegléden (1730 - 1930). In: IKVAI Nándor (szerk.) Életmódkutatások Pest megyéből. Studia comitatensia 18. 143 - 185. Szentendre
1995 Egy mezővárosi gazdálkodó család hat nemzedékének sikeres és sikertelen mobilitási kísérletei. In: Alkalmazkodás, ellenállás, mobilitás. Ceglédi Füzetek 30. 8-53. Cegléd
- KOCSIS Gyula - NAGY VARGA Vera
1993 A ceglédi reformátusok exogám házassági kapcsolatrendszere (18-19. század). In: Történeti és néprajzi tanulmányok Ceglédről. Ceglédi Füzetek 28. 77-91. Cegléd
- KÓS Károly
1980 Munka, életmód és hagyomány egy rituselem változása tükrében. In: Eszköz, munka, néphagyomány. 472-486. Bukarest
- KOVÁCH Géza
1998 A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése (1716-1848). Szeged
- KOVÁTS Zoltán
1973 A népesség. In: RÁCZ István (szerk.) Hajdúnánás története. 33-86. Hajdúnánás
1981 A népesség története. In: VARGA Gyula (szerk.) Berettyóújfalu története. 141-197. Berettyóújfalu
1982 A népesedési viszonyok. In: RÁNKI György (szerk.) Debrecen története. II. 15-69. Debrecen
1992 Mátészalka a XVIII. századtól napjainkig. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.) Mátészalka története. 243-274. Debrecen

- KOVÁTS Zoltán - CS. TÓTH Péter**
 1962 Csongói jobbágy-családok demográfiai viszonyai (1720-1950). In: EMBER Győző - DÁVID Zoltán (szerk.) Történeti Statisztikai Évkönyv 1961-1962. 48-89.
- MÉSZÁROS Rezső (szerk.)**
 1997 Csongrád megye kézikönyve. Magyarország megyei kézikönyvei 5. Szekszárd
- NAGY VARGA Vera**
 1987 Ceglédi reformátusok házassági kapcsolatai (1723-1810). In: IKVAI Nándor (szerk.) Élelmódkutatások Pest megyéből. Studia comitatensia 18. 99-121. Szentendre
- NEUMANN, Victor**
 1997 Multikulturális identitás a régiók Európájában – a Bánát példája. Regio 7/3-4. 3-18.
- OTTLIK Géza**
 1983 Iskola a határon. Budapest
- ÖRSI Julianna**
 1977 Házasságkötések vizsgálata az anyakönyvek alapján. In: BARNÁ Gábor - SZABÓ László (szerk.) Az anyakönyvek, mint a történelmi kutatások forrásai. Múzeumi levelek 35-36. 73-84. Szolnok
 1978 Házassági kapcsolatok szerepe az etnikai jegyek meghatározásában. In: BAKÓ Ferenc (szerk.) Mátraderecske. Néprajzi tanulmányok. 88-107. Eger
 1983 Exogámia és endogámia Magyarországon a XVIII-XX. században. In: NOVÁK László - UJVÁRY Zoltán (szerk.) Lakodalom. 31-54. Debrecen
 1985 Exogám házasságok mint az asszimilálódás mutatói. In: SZABADFALVI József - VIGA Gyula (szerk.) Interetnikus kapcsolatok Északkelet - Magyarországon II. Kiegészítő kötet. 77-84. Miskolc
 1989 Házassági kapcsolatrendszer a palócoknál. In: BAKÓ Ferenc (szerk.) Palócok. II. 417-467. Eger
 1990 Karcag társadalomszervezete a 18-20. században. Budapest
- PALÁDI – KOVÁCS Attila**
 1984 Kulturális határok és kontaktzónák Észak – Magyarországon. In: KUNT Ernő – SZABADFALVI József – VIGA Gyula (szerk.) Interetnikus kapcsolatok Északkelet – Magyarországon. 61-73. Miskolc
 Schematismus cleri dioecesis Csanádiensis.
 1896 Temesvár
- STALLYBRASS, Peter – WHITE Allon**
 1997 Bevezetés a határátlépés politikájához és poétikájához. In: ZENTAI Violetta (szerk.) Politikai antropológia. 148-166. Budapest
- SZABÓ István**
 1977 Az anyakönyv, mint történelmi forrás. In: BARNÁ Gábor - SZABÓ László (szerk.) Az anyakönyvek, mint a történelmi kutatások forrásai. Múzeumi levelek 35-36. 57-71. Szolnok
- SZEREDY József**
 1883 Egyházjog. Pécs
- THOMASSEN, Björn**
 1996 Border studies in Europe: symbolic and political boundaries, anthropological perspectives. Eurpea 37-48.
- TILKOVSKY Loránt**
 1994 Nemzetiség és magyarság. Budapest
- TÖMÖRKÉNY István**
 1960 A valóságos nóta. In: A kraszniki csata. 105-106. Budapest
- TURNER, Victor**
 1997 Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In: BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark (szerk.) Méréföldkövek a
- VILKUNA, Kustaa**
 1975 Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ. Magyar Tudomány XX. 752-760.

Social, Space and Time Boundaries in Kübekháza Based on the Examination of the Marriage Registers between 1850 and 1950

From the examination of the marriage registers in the village of Kübekháza, which lies on the Hungarian side of the Hungarian-Yugoslavian-Romanian triple border region, and also from following the saga of the Hinkl family, in my study I introduced the boundaries that influenced marriages between 1850 and 1950.

The space boundaries represent the connection network of the residents of Kübekháza. Although the village itself was always exogamic, it had the same roots as its fellow communities. The space boundaries are closely connected with the administrative and natural borders. After World War One reannexing the majority of the fellow communities changed the main direction of finding partners. In the 1920s and 1930s the state borders only set administrative boundaries for people to keep contact with one another, although in practice these boundaries could be crossed. In the last century ethnic boundaries played an important factor but their significance decreased by the first decade of the twentieth century. This was a result of the weakening of language boundaries as well as financial factors. However, with the removal of ethnic Germans into Germany in 1946 these ethnic boundaries disappeared.

The month and the date of the weddings show the changes in leisure time, i.e. the correlation of opportunities that agricultural work and industry offered. Religious teachings were also essential. However, the weddings taking place at Lent and Advent from the 1940s illustrate the withdrawal of religiosity. This tendency was felt also at religious borders. While in the nineteenth century exogamy was only due to maybe social reasons (e.g. industrial workers), the number of mixed marriages grew by the 1940s.

Social boundaries meant a significant factor and ethnic, religious and local boundaries also changed depending on that.

Marriages therefore provide us with important data as for social norms since a marriage – although formally realised as an act between individuals – is rather a result of a consensus between groups of individuals.

During my research it was proven that boundaries - despite their important dividing and regulative roles – have transitional parts and therefore do not form an impenetrable obstacle. Further, the different types of boundaries overlap and correlate.

These correlations can be observed through the example of the Hinkl family. Among the criteria of a marriage, the social boundary played a key role, which could be removed by the job opportunities. This ensured that the wealth the family possessed continued to grow and their prestige in the village was maintained.

The forced removal posed a political boundary for the family members and this boundary was lifted only after a long time. Turning points in life became opportunities for family occasions and the relatives in Germany and Hungary established godparental relationships with each other.

However, despite all this, in 1946 the majority of the Hinkl family had to leave their homeland and the boundaries separating the family became deeply entrenched in their minds.

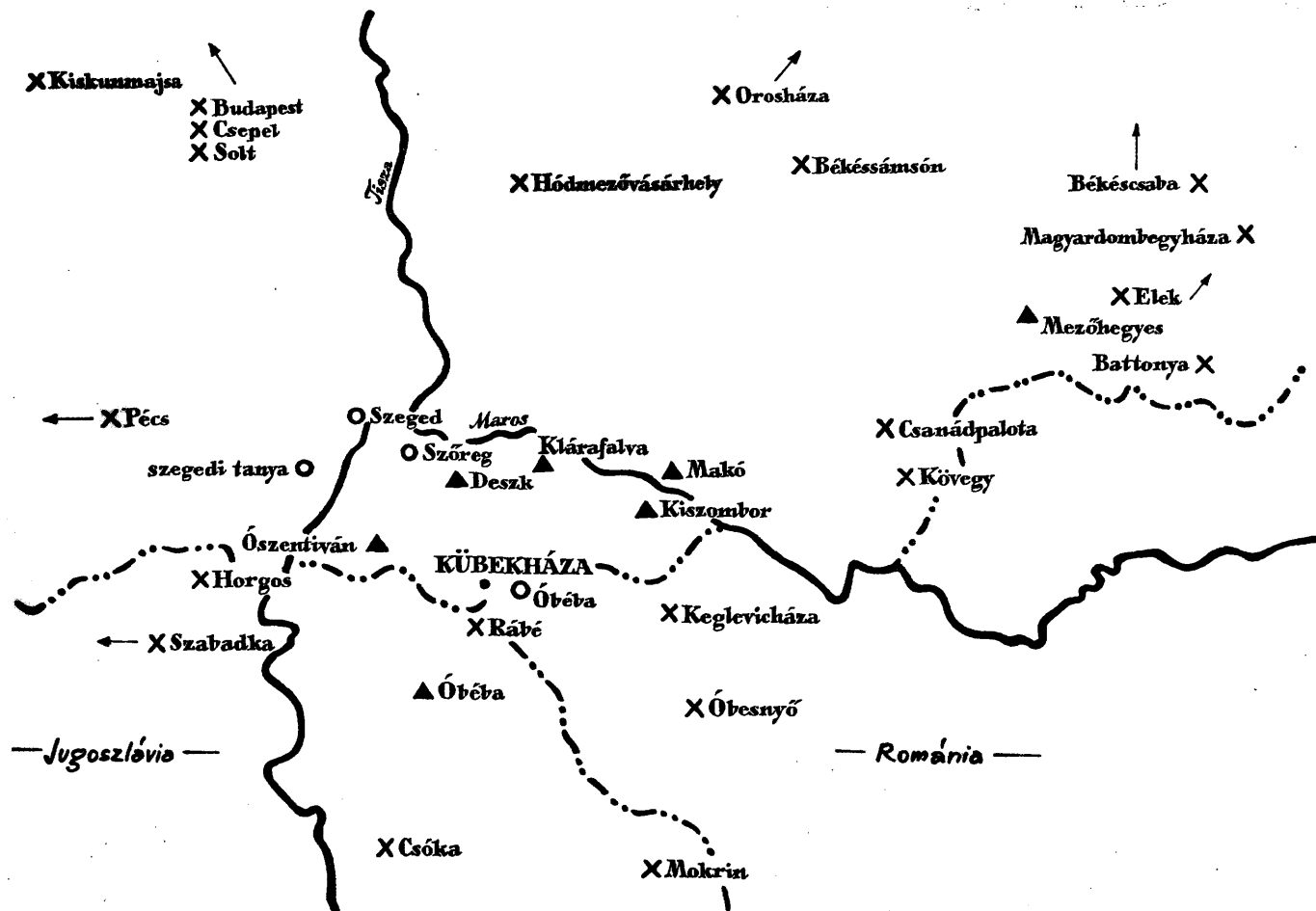
1. sz. melléklet. Kübekháza házassági kapcsolatai 1853–1862 között

2. sz. melléklet. Kübekháza házassági kapcsolatai 1883–1892 között

3. sz. melléklet. Kübekháza házassági kapcsolatai 1913–1922 között

4. sz. melléklet. Kübekháza házassági kapcsolatai 1943–1952 között

1. Szűcs Józsefné Farkas (Hinkl) Erzsébet látogatása 1959-ben Arneggben.
 Felső sor: Irene Hinkl, 3 szomszéd, Farkas (Hinkl) Erzsébet, Johann Hinkl, Jakob Hinkl, Herbert Hinkl, Anton Hinkl. Alsó sor: Magdalena Mallinger, Anna Martin, Maria Schüsler, Farkas Magdolna

2. Johann Hinkl és felesége, Anna Martin az 1950-es években Németországban

3. Jakob Hinkl lovaskocsijának táblája

4. Jakob Hinkl és első felesége, Farkas Jolán házassági fényképe

